

Papp György

Hit és törvény viszonya a Gal 2,15–4,7-ben

Meggyőződésünk, hogy rendszeres teológiát csakis beható bibliai teológiai ismeretek birtokában lehet művelni. Valljuk, hogy az Igéhez nem rendszeres teológiai meghatározottsággal kell közelednünk, hanem engednünk kell, hogy a Biblia üzenete formálja és alakítsa dogmatikai és etikai felfogásunkat. Ezért a rendszeres teológia művelésének elengedhetetlen lépcsőfoka az exegetikai és a biblikus kutatómunka.

A rendszeres teológia területén inkább az etikai munkák tárgyalják a hit és törvény, illetve az evangélium és törvény viszonyát, de kisebb mértékben dogmatikai jellegű munkák is érintik ezt a témát. Az etikák az alapvetésben, a dogmatikák pedig a kegyelmi eszközök ismertetése rendjén tárgyalják a kérdést, ez pedig minden bizonnyal hosszas biblikateológiai kutatómunka eredménye. Noha helyénvaló a rendszeres teológiai megközelítés, biztosak vagyunk abban, hogy az alapos exegézis új utakat mutathat a rendszeres teológia számára, sőt dogmatikai és etikai meglepetéseket is tartogathat.

Ebben a tanulmányban a Gal 2,15–4,7 exegézisének keresztül kívánjuk bemutatni a törvény és a Krisztusba vetett hit közötti kapcsolatot, megkeresve azokat a pontokat, amelyek segítségünkre lehetnek e kettőről szóló bibliai tanítás dogmatikai és etikai értelmezésében, illetve alkalmazásában. Bár tudjuk, hogy a hit és törvény viszonyát nem csupán A galatákhöz írt levél tárgyalja, ugyanis ennek jelentős párhuzamai vannak például A rómaiakhoz írt levélben, e tanulmány keretében csak A galatákhöz írt levél fentebb jelzett szakaszaival van módunk foglalkozni.

1. Előljáró megjegyzések a levél megértéséhez

1.1. Szerzőség, datálás, cél

A 1,1–2 Pál apostolt jelöli meg a levél szerzőjeként. Werner G. Kümmel szerint semmi kétség nem fér A galatákhöz írt levél hitelességéhez és az apostoli szerzőséghez.¹ Vannak azonban olyan kutatók is, akik szerint A galatákhöz

¹ Ld. Carson, D. A. – Moo, Douglas: *An Introduction to the New Testament*. Zondervan, Grand Rapids 2005, 457.

írt levélnek mindössze kétharmada tekinthető Pál autentikus művének, a fennmaradó egyharmad pedig későbbi szerkesztés vagy interpoláció eredménye.² Az Újszövetséghez írt bevezetések viszont megjegyzik, hogy a kutatók nagy többsége Pál apostol eredeti levélének tekinti.³ Hasonlóképpen vélekedik Balla Péter is, aki Ferdinand Christian Baurra hivatkozva írja, hogy A galatákhöz írt levél egyike a nem vitatottan páli szerzőségű négy „fő levélnek” (*Hauptbriefe*).⁴

A datálási kérdések tekintetében két szemlélet alakult ki: a délgalata és az északgalata elmélet. Az angolszász kutatók többsége a délgalata elméletet támogatja, amely szerint a levelet közvetlenül az első missziói utat követő időszakra (Kr. u. 48) is lehet datálni. Az északgalata elméletet főként német kutatók képviselik, akik az ApCsel 16,6-ra és 18,23-ra építve állítják, hogy az apostol csak a harmadik missziói útja során járt Galáciában, s ezért a levél efézusi tartózkodásának idején született, Kr. u. 52 és 55 között.⁵ E sorok írója a délgalata elméletet fogadja el Balla Péter, valamint D. A. Carson és Douglas Moo⁶ szerzőpáros érvei alapján.

Témánk szempontjából nem kulcsfontosságú a datálás kérdése, ugyanis mindkét elmélet egyetért abban, hogy miután Pál Galáciában járt, és ott gyülekezeteket alapított, azokba tévtanítók érkeztek. A tévtanítások milyenségéről több elmélet is született. A legáltalánosabb elmélet az, hogy Pál két fronton harcolt: egyrészt az ún. pneumatikus libertinisták csoportja ellen, akik azt hirdették, hogy meg kell szabadulni minden ószövetségi etikai megkötéstől, másrészt pedig a zsidó talajról érkezett tévtanítással. Viszont a levél alapján mégsem tűnik teljesen biztosnak az, hogy az apostol valóban két fronton harcolt volna,⁷ sőt újabban olyan felfogás is született, amely szerint a libertinisták nem alkottak külön csoportot, és a rájuk vonatkozó levélrészek csupán attól óvják a galáciai keresztyéneket, hogy ne értelmezzék félre az apostol

² Ld. Carson, D. A. – Moo, Douglas: *i. m.* 457. Balla Péter: *Az újszövetségi iratok és kanonikus gyűjteményük kialakulásának története*. Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Kara, Budapest 2005, 178.

³ Carson, D. A. – Moo, Douglas: *i. m.* 457.

⁴ Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története*, 176.

⁵ Uo. 178–179.

⁶ Carson, D. A. – Moo, Douglas: *i. m.* 458–465.

⁷ Budai Gergely – Herczeg Pál: *Az Újszövetség története*. Kálvin Kiadó, Budapest 1994, 46.

kegyelemtanát.⁸ A hit és törvény viszonyának tekintetében viszont kulcsfontosságú a judaizáló csoport zavartkeltő tevékenysége. Ennek tagjai minden valószínűség szerint a farizeusok közül kerültek ki. Ők képtelenek voltak elszakadni az „ősi” hagyományoktól, és a mózesi rituális törvények betartását akarták ráerőltetni a pogány-keresztyénekre.⁹ Azokkal a szövegrészletekkel pedig, amelyek mögött némely kutató a libertinus csoportot feltételezi, véleményünk szerint az apostolnak csupán annyi volt a célja, hogy megelőzze a hit általi megigazulásról szóló tanítás félremagyarázását és a visszaélést ezzel. Ez a sietősen lediktált levél talán éppen a tévtanítások elleni sürgős intézkedés eredménye, s ezért szavait „inkább karcolták, mint írták”.¹⁰ Célja pedig egyértelmű: meg kell védeni Krisztus evangéliumát,¹¹ és tiltakozni kell meghamisítása ellen.¹²

A Budai–Herczeg-féle bevezetés szerint A galatákhöz írt levél az egyik legfontosabb forrás az apostoli korszak nagy ellentéteinek megértésére, illetve ebből derül ki legnyilvánvalóbban, hogy a keresztyénség milyen harcok és fájdalmak kíséretében vált el a zsidóságtól.¹³

1.2. A galatákhöz írt levél szerkezete

Az újszövetségi bevezetések szerzői eltérő módon tagolják a levelet, és pedig céljuknak és szándékuknak megfelelően. Mi Bartha Tibor tagolását követjük, aki hat egységre osztja a levelet:¹⁴

- I. Köszöntés (1,1–5)
- II. Nincs más evangélium (1,6–9)
- III. Pál nem embertől vette át az evangéliumot (1,10–2,21)
 - 1,10–12: *Pál Istentől kapta a tanítást*

⁸ Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története*, 181.

⁹ Uo.

¹⁰ Harnack plasztikus jellemzését idézi: Thiede, Carsten Peter: *Péter apostol nyomában*. Trivium Kiadó, Budapest 2005, 273.

¹¹ Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története*, 177.

¹² Tenney, Merrill: *Újszövetségi bevezető*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2001, 312.

¹³ Budai Gergely – Herczeg Pál: *i. m.* 47.

¹⁴ Bartha Tibor: Pál levele a galatákhöz. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest 1994, 583.

- 1,13–17: *Isten a pogányok apostolául rendelte az atyák hagyományaiért rajongó Pált*
- 1,18–2,10: *Pál kétszer találkozik a jeruzsálemi apostolokkal, akik nem vonták kétségbe apostolságát*
- 2,11–14: *Pál és Péter vitája Antiókhiaiban*
- 2,15–21: *Megigazulás a Jézus Krisztusban való hit által*
- IV. Pál dogmatikai érvelése (3,1–4,31)
- 3,1–5: *A galaták is a hit hallásából kapták a Lelket*
- 3,6–18: *Ábrahám a hit példája*
- 3,19–29: *A törvény nevelőnk Krisztusig*
- 4,1–7: *Krisztus által Isten fiai vagyunk*
- 4,8–11: *Óvás a visszaeséstől*
- 4,12–20: *Emlékeztetés a galaták első szeretetére*
- 4,21–31: *Hágár és Sára a két szövetség példája*
- V. Etikai tanítás (5,1–6,10)
- 5,1–15: *Az igazi szabadság a szeretetben való szolgálat*
- 5,16–26: *A test cselekedetei és a Lélek gyümölcse*
- 6,1–10: *Krisztus törvényének betöltése*
- VI. Záradék (6,11–18): Pál saját kezével írott zárósorai

Helyszűke miatt itt csupán a témánk szempontjából releváns rész tagolásának lényegesebb kérdéseivel foglalkozunk. A rendelkezésünkre álló bevezetések különbözőképpen tagolják a levelet, de a 2,15–21-et mindegyikük abba a részbe helyezi, amelyben Pál azt bizonyítja, hogy nem embertől vette át az evangéliumot.¹⁵ Ha viszont figyelembe vesszük a megnevezett perikópa tartalmát, akkor véleményünk szerint ezt a törvény és hit viszonyát tárgyaló résszel, azaz a kegyelemtannal együtt kell tárgyalnunk.

A kommentárok szerzői kiemelik, hogy a levélben jól felismerhetők és körülhatárolhatók a klasszikus retorika elemei (*exordium, narratio, propositio, argumentatio, interrogatio, inclusio, exhortatio, peroratio*).¹⁶ Véleményünk szerint ugyanígy fel lehet ismerni az egyes részek célját és szándékát is. A részletes elemzésre kijelölt igeszakasz a *narratio* után következő *propositiót*, illetve az ennek érdekében végzett *argumentatiót* vagy *probatiót* (érvelést) tartalmazza.

¹⁵ Tenney, Merrill: *i. m.* 313. Budai Gergely – Herczeg Pál: *i. m.* 47.

¹⁶ Longenecker, Richard: Galatians. In: Hubbard, David – Barker, Glenn (szerk.): *Word Biblical Commentary. Vol. 41.* Word Books, Dallas 1990. CD-Rom Edition.

A 2,15–4,7 alábbi tagolása figyelembe veszi a retorikai szempontokat, s az áttekinthetőség érdekében ugyanezt a tagolást fogja követni a magyarázat is.

- 2,15–3,1: A törvény megcselekvésére épülő megigazulás lehetetlensége és a Krisztus Jézusba vetett hit általi megigazulás lehetősége
- 3,2–5: A galatáknak hit alapján adta Isten a Lelket, és ugyancsak hit alapján munkálkodik is közöttük Lelke által
- 3,6–18: Ábrahám a hit példája és a hívők atyja
- 3,19–24: A törvény tulajdonképpeni szerepe
- 3,25–28: A hit hatáskörében
- 3,29–4,7: A Krisztusba vetett hit eredménye: a fiúság

A hit és törvény viszonyát tárgyaló komplex szakasz tehát a Péter és Pál közötti vita természetszerű folytatása, és ez magyarázza a *narratio* és a *téma-felvetés* összekapcsolódását. A 2,14-ben ugyanis Pál a Péternek mondott szavait idézi: ha valaki zsidó létére nem zsidó, hanem pogány módra él, nem kényszerítheti arra a pogányokból lett hívőket, hogy azok zsidó módra éljenek. Így a *narratio* záró egysége, vagyis a Pál és Péter közötti antiókhiai vita bevezetésül szolgál a *propositio*hoz, és azt szemlélteti, hogy már a fiatal keresztényen egyházban is voltak konfliktusok a zsidó- és a pogánykeresztények között. Pál ebből kiindulva reflektál a galaták között megjelent judaizáló csoport törvényfelfogására, és kijelenti, hogy a törvény cselekedetei azokat sem igazítják meg, akik nem a pogányok közül való bűnösök, hanem természet szerint zsidók (2,15–16). Noha szó szerint nincs benne Pál bevezető soraiban, a mondatszerkesztés mégis ezt engedi sejteni: ha a természet szerint való zsidó nem a törvény cselekedetiből igazul meg, hanem a Krisztusba vetett hit által, akkor a pogányokból lett hívők is hasonló helyzetben vannak.

2. A Gal 2,15–4,7 magyarázata

2.1. Gal 2,15-3,1 – *témafelvetés (propositio)*

ἡμεῖς	Mi,
φύσει ἰουδαῖοι	akik természet szerint zsidók,
καὶ οὐκ ἐξ ἑθνῶν ἁμαρτωλοί,	és nem pogányok közül való bűnösök vagyunk,
εἰδότες [δὲ]	tudjuk,
ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου	hogy az ember nem a törvény cselekedetei alapján igazul meg,
ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ,	hanem a Krisztus Jézusba vetett hit által.

καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν
ἐπιστεύσαμεν,
ἵνα δικαιωθῶμεν
ἐκ πίστεως Χριστοῦ
καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου,
ὅτι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσε
ται πᾶσα σάρξ.

Ezért mi is Krisztus Jézusban
hittünk,
hogy megigazuljunk
a Krisztusban való hit,
s nem a törvény cselekvése által,
mert a törvény cselekvése által nem igazul
meg egy ember sem.

εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ
εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἄρα
Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;
μὴ γένοιτο.
εἰ γὰρ ἂ κατέλυσα ταῦτα πάλιν
οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν
συνιστάνω.

Ha pedig Krisztusban keresve megigazulást,
magunk is bűnösnek bizonyulunk, akkor talán
Krisztus a bűn szolgája?
Semmiképpen sem!
Mert ha valamit leromboltam, és ismét felépít-
tem, magam nyilvánítom magamat törvény-
szegőnek.

ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον
ἵνα θεῷ ζήσω.
Χριστῷ συνεσταύρωμαι
ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ,
ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός;
ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί,
ἐν πίστει ζῶ τῆ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ
τοῦ ἀγαπήσαντός με
καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ.

Mert én meghaltam a törvény által a törvénynek,
hogy Istennek éljek.
Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve:
többé tehát nem én élek,
hanem Krisztus él bennem;
azt az életet pedig, amit most testben élek,
az Isten Fiában való hitben élem,
aki szeretett engem,
és önmagát adta értem.

οὐκ ἄθετῶ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ·
εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη,
ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Ἐν nem vetem el az Isten kegyelmét:
mert ha a törvény által van a megigazulás,
akkor Krisztus hiába halt meg.

ὦ ἀνόητοι γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανεν,
οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς ἰησοῦς Χριστὸς
προεγράφη ἑσταυρωμένος;

Ó, esztelen galaták, ki igézett meg titeket,
akiknek szeme előtt úgy írtuk le Jézus Krisztust,
mintha közöttetek feszítették volna meg!

A klasszikus retorika szabályai szerint a témafelvezetés vagy *propositio* két részből áll: 1. megnevezi azokat a pontokat, amelyeket a beszélő be akar bizonyítani; 2. ismerteti azokat a pontokat is, amelyeket megcáfol az érvelés során. Ezeket egy összegző mondat követi, amely azt tisztázza, hogy mi nem tartozott a beszéd vagy írás céljai közé. Ez a szerkezet világosan felismerhető A galatákhöz írt levél témafelvezetésében is.¹⁷

Az apostol a 15–16. versekben foglalja össze a bizonyítandó pontokat: senki sem igazul meg a törvény cselekedetei alapján, hanem kizárólagosan a

¹⁷ Longenecker, Richard: *i. m.*

Jézus Krisztusba vetett hit¹⁸ alapján. A 17–20. versek a megcáfolandó kérdésköröket tartalmazzák. Az érvek egyfelől azok ellen szólnak, akik összemossák a keresztyén szabadságot a szabadossággal vagy libertinizmussal, másfelől pedig azok ellen, akik a törvényeskedés alapjára akarják helyezni a keresztyén életformát. Ezt követően pozitív módon beszél a megcáfolt magatartásformák tarthatatlanságáról, és rámutat arra, hogy a Krisztusba vetett hit által megigazult ember azért nem válik szabadossá, illetve törvényeskedővé, mert Krisztus él benne. Az apostol azt mondja el a 21. vers összegző kijelentésében, hogy az általa hirdetett evangélium nem Isten kegyelmét kívánja elutasítani, ugyanis ő éppen a megfeszített Krisztusra akar mutatni, aki betöltötte a törvényt, eleget tett Isten igazságosságának, és így Isten kegyelme általa lett nyilvánossá és nyilvánvalóvá.

A *propositio* és a *probatio* közötti átmenetet a 3,1-ben fedezhetjük fel, tudniillik azt, hogy Pálnak miért szükséges írnia a galatáknak a törvény és hit viszonyáról. A *propositio* átvezetés az önéletrajzi szakasz és az érvelés között, ugyanis magán hordozza mind az előző, mind pedig a következő részek ismertetőjegyeit. Ugyanis Pál nemcsak önmagára utal, hanem érvel is, és ez előkészíti a következő szakaszokat.¹⁹

A 2,15–16 a zsidó-keresztyének önmeghatározásáról szól, amely először nemzeti (15. v.), majd teológiai (16. v.) síkon jellemzi őket.²⁰ A mondatkezdő személyes névmás (ἡμεῖς) összefoglaló kifejezés, amely minden zsidó származású keresztyénre vonatkozik, beleértve az apostolt is. A φύσει – *természet szerint* (tekintetében; dat. respectus) kifejezés azt hangsúlyozza, hogy ők első-sorban születési körülményeknél fogva határozták meg önazonosságukat, azaz zsidónak születtek.²¹ Véleményünk szerint a zsidó-keresztyének számára fontos volt, hogy Isten választott népéhez tartozhassanak. Az Ószövetség szóhasználatában ugyanis az אֱלֹהִים (*nép*) nemcsak állapotot jelölt, hanem ugyanakkor megjelölte az אֱלֹהִים tagjainak feladatát is: abban az élettérként kapott szövetségben, amelyet Isten kötött az ő népével, képviselniük kell Istent a *pogány nemzetek* (גוֹיִם – ἔθνοι) előtt. Eszerint az אֱלֹהִים tagjai akkor teljesítették

¹⁸ A görög kifejezés így is fordítható: *a Jézus Krisztus hűsége által*. A fordítási lehetőségeket a megfelelő helyen tárgyaljuk részletekbe menően.

¹⁹ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest 2009, 119–120.

²⁰ Longenecker, Richard: *i. m.*

²¹ Uo.

megbízatásukat, ha Jézus Krisztusban felismerték megigazulásuk forrását, és ezt hirdették a pogány nemzeteknek. Ezt támasztja alá Pál szóhasználata is, amikor az ἔξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί-t állítja szembe a természet szerint zsidó származású keresztyénekkal.

A kommentárírók ószövetségi és apokrif szövegrészekre hivatkozva feltételezik, hogy az ἔξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί gyakran használt köznyelvi szófordulat lehetett,²² amely – véleményünk szerint – nemcsak azt jelölte, hogy a pogányok elidegenedtek Istentől bűneik miatt, hanem akár azt is, hogy ők egyben missziós célközösség is. Jürgen Becker úgy látja, hogy itt a ἁμαρτωλός nem etikai fogalom, hanem a Tóra nélküli állapotot (*gesetzlos*) jelöli.²³ Eszerint a pogányok azért számítottak bűnösöknek, mert nem ismerték és nem tartották meg a törvényt.²⁴ A természet szerinti zsidók és a pogány bűnösök ilyen jellegű szembeállítását egyrészt ironikus hangvétellé lehet a Jézus Krisztust elutasító zsidók felé,²⁵ másrészt pedig arra is utalhat, hogy Isten megigazító kegyelme pontosan behatárolható földrajzi, történelmi, szociális, néprajzi stb. koordináták között lett nyilvánvalóvá először, hogy azután eljusson a föld végső határáig.

Miután a 15. versben Pál szembeállította a zsidó-keresztyéneket a pogányok közé tartozó bűnösökkel, a 16. versben arról beszél, hogy az előbbieket a ismeretöbblettel rendelkeznek a többi emberhez képest: εἰδότες [δὲ] ὅτι οὐ δικαιοῦνται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Longenecker szerint a 16. vers négy kulcsfontosságú kérdéskört érint. 1. Hogyan használja Pál a δικαίω ige származékszavait? 2. Mit jelent Pál szóhasználatában a νόμος? 3. Mit jelent az ἐξ ἔργων νόμου. 4. Mit jelent a διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Longenecker számára meggyőző Ziesler azon véleménye, hogy Pál egyfelől jogi, másfelől pedig társas-lélektani értelemben használja a δικαίω ige származékszavait, és azt hangsúlyozza, hogy az igazságosság, megigazítás szavaknak óhatatlanul behaviorista, etikai jelentésárnyalata is van.²⁶ A törvényre úgy kell tekinteni mint Isten kinyilvánított akaratára. Ez szent, jó, igazságos, tökéletes, illetve lelki (vö. Róm 7,12–14), és előkészíti

²² Longenecker, Richard: *i. m.*

²³ Becker, Jürgen: *Der Brief an die Galater. Neues Testament Deutsch. Band 8/1.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1998, 41.

²⁴ Varga Zsigmond: *A Galatákhoz írt levél.* Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 44–45.

²⁵ Longenecker, Richard: *i. m.*

²⁶ Uo.

a Krisztus általi új életet. Franz Mussner szerint²⁷ a törvény cselekedetei főként a judaizálással (ἰουδαϊζειν) kapcsolatos cselekményeket jelölik, mindegyik az ételekre vonatkozó törvényparagrafusokat. Azonban a törvény cselekedeteit naivság volna csak a rituális előírásokra vonatkoztatni, ugyanis Pál szóhasználatában a törvény cselekedetei mindazokat a magatartásformákat jelölik, amelyeket a Jézus Krisztusban felállított kegyelmi rend és hitrend (*Gnaden- und Galubensordnung*) hatályon kívül helyezett.²⁸ Így magától értetődő, hogy az érvényét veszített rendelkezések betartása senkit sem tesz igazzá. Longenecker azt hangsúlyozza, hogy egyetlen valódi zsidó sem tekinti érdemszerző erejűnek a törvény megtartását, hanem – és ezt Biblián kívüli zsidó forrásokból igazolja – az Isten jóságáért tanúsított hálaadás kifejeződésének.²⁹

A bevett bibliafordítások és a legtöbb írásmagyarázó *genitivus obiectivus*-ként értelmezi διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ szószerkezetet, és ennek megfelelően a *Jézus Krisztusba vetett hitről* beszél. Viszont nem kevés azoknak száma, akik ezt *genitivus subiectivus*-ként értelmezik, és így *Jézus Krisztus húségéről, megbízhatóságáról* beszélnek. Ez a szószerkezet 7-szer fordul elő az Újszövetségben, és hozzávetőlegesen egyenlő arányban értelmezhető *genitivus obiectivus*-ként, illetve *genitivus subiectivus*-ként. Ebből Longenecker helyesen vonja le azt a következtetést, hogy e szóhasználat Pál egyidejűleg akarja hangsúlyozni a keresztyén élet szubjektív és objektív aspektusát.³⁰ Balla Péter elfogadja ugyan a *genitivus subiectivus* teológiai igazságát, azonban azt hangsúlyozza, hogy a szöveg belső bizonyítékai inkább a *genitivus obiectivus* olvasatát támasztják alá.³¹ A kettős olvasat lehetőségéhez mindössze annyit kell hozzátennünk, hogy az emberre nézve megcserélődik a szubjektív és objektív fogalma. A *genitivus obiectivus* jelöli a keresztyén élet szubjektív oldalát, ugyanis úgy beszél a hitről, mint amely az ember cselekedete, míg a *genitivus subiectivus* a keresztyén élet objektív oldalát állítja előtérbe, ugyanis az ember Jézus Krisztus húisége által igazul meg Isten előtt.

καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν... Ezzel a mondattal az apostol azt indokolja, hogy ő maga és zsidó-keresztyén társai miért kezdtek el hinni Jézus Krisztusban. Azért, hogy az általa szerzett igazságosság

²⁷ Mussner, Franz: *Der Galaterbrief*. Herder, Freiburg–Basel–Wien 1988, 169.

²⁸ Mussner, Franz: *i. m.* 169–170.

²⁹ Longenecker, Richard: *i. m.*

³⁰ Uo.

³¹ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 121.

alapján igazuljanak meg, nem pedig a törvény cselekedeteiből. A πιστεύω ige *historiái aoristos*a az ember egyszer s mindenkorra szóló döntését jelöli, és az irány-, illetve célhatározó εἰς prepozícióval a keresztyén hit legmélyebb lényegét fejezi ki: az ember Krisztusnak szenteli egész életét.³² Mivel az apostol azt hangsúlyozza, hogy az ember nem a törvény cselekedetei által nyeri el az üdvösséget, ez a mondat logikusan mutat rá arra is, hogy mi az egyetlen dolog, amit az ember tehet a maga üdvössége érdekében: hit által elfogadja Isten kegyelmét.³³ Állítása igazolásaként ὅτι *recitativum*ot használva hivatkozik a Zsolt 143,2-re: οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν (*egyetlen élő sem igazul meg előtted*). A zsoltárszakaszt saját szándékának megfelelően idézi, és módosítja, azonban ezt úgy teszi, hogy nem tér el az eredeti mondanivalótól. Míg a zsoltár általánosságban beszél arról, hogy Isten előtt senki sem igazul meg, Pál kiegészíti ezt: a törvény cselekedeteiből (ἐξ ἔργων νόμου) nem igazul meg senki, és a terjengősség elkerülése végett kihagyja az ἐνώπιόν σου szókapcsolatot. Az utalás végén pedig πᾶς ζῶν helyett használja szinonimaként a πᾶσα σάρξ szavakat. Ezzel a zsoltáridézettel azt hangsúlyozza, hogy sem a pogányok számára, akik nem ismerték Istent és ezért bűnösök, sem pedig a zsidók számára, akik viszont ismerik az Istent, nem lehet a törvény az üdvösségszerzés eszköze.³⁴ Isten ugyanis Jézus Krisztus húisége és a belé vetett hit által akarja megigazítani az embert. Isten cselekvésére utal az is, hogy Pál apostol a δικαιώω ige passzív alakját használja: a megigazítást nem az ember végzi el önmagán, hanem Isten az, aki megigazítja az embert, az ember pedig hit által fogadhatja el az ő kegyelmes cselekedetét.³⁵ Eduard Schweizer találóan foglalja össze e hit általi megigazulásról szóló tanítást, amikor ezt írja: ha a törvény cselekedeteitől tesszük függővé az üdvösséget, akkor ez az ember cselekvése után következik, tehát az ember engedelmessége teremti meg azt. Pál számára azonban a megtérés lényege világosodott meg Damaszkuszban, vagyis az, hogy az üdvösség előbb van, mint minden belőle származó emberi cselekvés, tehát nem az embertől és annak cselekvésétől függ.³⁶

³² Longenecker, Richard: *i. m.*

³³ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 122.

³⁴ Becker, Jürgen: *i. m.* 43.

³⁵ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 124.

³⁶ Schweizer, Eduard: *Teológiai bevezetés az Újszövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest 2004, 72.

Varga Zsigmond szerint Pál implicite előlegezi meg a későbbiekben kifejtett szolgaság-szabadság kérdését, hogy tudniillik csakis az lehet szabad, akinek élete nem a tulajdon cselekedeteiből álló múltjába gyökerezik bele, hanem Krisztus törvénybetöltésébe.³⁷

A 17. verssel Pál áttér a Krisztus által hozott megigazulás következményeinek vázlatos ismertetésére. Azt állítja, hogy a Krisztusban megigazított hívők, vagyis az üdvözülők bűnössége ellenére Krisztus mégsem válik a bűn szolgájává. Eldöntetlen kérdés, hogy Pál itt vajon ellenfelei állításaira válaszol,³⁸ vagy egyszerűen elejét akarja venni az evangéliumi szabadsággal való visszaéléseknek. Míg az előző versek a judaista törvényeskedőkkel szemben védik Krisztus evangéliumát, addig a 17. verssel kezdődően mintha a törvényt teljesen mellőző libertinisták ellen folya vita.³⁹ Becker szerint⁴⁰ azonban – és inkább ezt képviseljük mi is – Pál tisztában van azzal, hogy állítása főleg a zsidó-keresztény részről fog ellenállásba ütközni, sőt azt is tudja, hogy az ellenállás gyökerét a törvény és a hit szoros kapcsolatában kell keresni, és hogy ez az ellenvetés nem az általa felkínált alternatíva javát fogja szolgálni. A törvény alatt élő zsidó ugyanis attól félhetett, hogy ha a Krisztusba vetett hit által igazul meg, nem pedig a törvény cselekedetei által, akkor értelmetlenné válik a törvény léte, és a zsidó is a pogányok közül való bűnösökhöz lesz hasonlónak. Ha pedig értelmetlen a törvény, akkor nincs ami az embert megtarthatná az Isten iránti engedelmességben, és akkor a törvényt hatályon kívül helyező Megváltó is a törvényenlkülséget, a bűn növekedését szolgálná. Erre vonatkozóan írja Longenecker, hogy a 17. verset a 15. verssel együtt kell értelmezni.⁴¹ Pál most csak röviden válaszol a zsidó-kereszténynek ellenvetésére, és azt hangsúlyozza, hogy Krisztus nem hiába halt meg, és nem lett a bűn szolgájává sem,⁴² sőt a további fejezetekből az is kiderül, hogy Isten törvénye sem veszi el értelmét és értékét.

A 17. vers értelmezésében gondot jelenthet, hogy egyes szövegmélekek (B², H, 0278, 365, 945 stb.) az ἄρα következtető kötőszót tartalmazzák az ἄρα

³⁷ Varga Zsigmond: *i. m.* 45.

³⁸ Longenecker, Richard: *i. m.*

³⁹ Uo.

⁴⁰ Becker, Jürgen: *i. m.* 43.

⁴¹ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁴² Becker, Jürgen: *i. m.* 43.

kérdőszó helyett.⁴³ Véleményünk szerint ez a problémafelvetés nem releváns, ugyanis a vers végén álló felkiáltó mondat (μη γένοιτο – *semmiképpen sem!*) egyértelműen jelzi, hogy költői kérdéssel van dolgunk, s ennek megfelelően pedig az ἄρα a helyes olvasat.

A 18. versben Pál a „mi” stílusra vált át az „én” stílusról, mintha csak személyessé akarná tenni az eddig többes szám első személyben elhangzott állításokat. Ez a 21. versig domináló „én” stílus magában foglal minden hívőt, még a törvény hatalma alá visszakívánkozó galatákat is.⁴⁴

A κατέλυσα (*leromboltam*) aoristos historicus egy múltbeli, egyszer s mindenkorra érvényes cselekményre utal, nevezetesen arra, amikor valaki többé nem a mózesi törvényhez igazítja életét, és nem abban keresi a megigazolást, hanem Krisztushoz fordul, hogy általa igazuljon meg Isten előtt, és szerinte éljen.⁴⁵ Aki tehát Krisztusban keresi a megigazolást, az lemond a törvényről, mint a megigazulás *sine qua non*járól, hogy ugyanaz a törvény Krisztusban nyerjen új szerepkört és értelmet életében. Ha azonban újra visszatér a törvényhez, mint Isten előtti megigazolást szerző tényezőhöz, azaz újra felépíti azt, amit korábban lerombolt, és kétségtelenül *törvénszegővé* (παράβατης) válik. Longenecker szerint a παράβατης tulajdonképpen a ἁματωλός (ld. 15. v.) szinonimája, amelyet az apostol azért használ itt, hogy világos legyen: nemcsak a pogány származású hívőkre gondol, hanem mindenekelőtt a zsidó származásúakra.⁴⁶ Egyértelmű ugyanis, hogy Péter és Pál apostol is törvénszegőnek bizonyulna, ha a Krisztus követéséből újra visszatérne a törvény cselekedetei alapján történő megigazuláshoz. A kettő között ugyanis olyan határ húzódik, amely két világot választ el egymástól, és amelyet nem lehet ismét büntetlenül átlépni.⁴⁷

A 19–20. versek a Krisztus által kibontakozó új élet mikéntjét szemléltetik. Pál tömören mutatja be a maga tanítását, és Krisztus-központú szemléletet ajánl a judaista törvényeskedők Tóra-centrikus életszemlélete helyett.⁴⁸ Ez az új életforma Krisztus váltságahalálából táplálkozik, és innen kell szemlélni a

⁴³ Longenecker kommentárjában például hosszas fejtegetést olvasunk a különböző értelmezési lehetőségekről, amely végül arra a következtetésre jut, hogy valószínűleg költői kérdéssel van dolgunk. Ld. Longenecker, Richard: *i. m.*

⁴⁴ Becker, Jürgen: *i. m.* 44.

⁴⁵ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Varga Zsigmond: *i. m.* 46.

⁴⁸ Longenecker, Richard: *i. m.*

törvény cselekedeteihez való visszatérés lehetetlenségét is: mivel Krisztus meghalt a törvény által, így a hívő is, aki (lélekben) vele együtt keresztre feszítették, szükségszerűen meghal a törvénynek, hogy Isten éljen, nem pedig önmagának vagy a bűnnek.⁴⁹ A hívő tehát csakis úgy részesülhet Isten kegyelmében, ha lélekben azonosul a megfeszített Krisztussal. Ez a lelki azonosulás a megfeszített Krisztusban megújult életet eredményezi, amelyet mindenekelőtt az jellemez, hogy azt a Krisztusba vetett hit határozza meg.⁵⁰

A 21. vers a propositio zárómondata, amelyben Pál azt summázza, hogy tanítása nem teszi semmissé Isten kegyelmét, mert ha lehetséges volna a törvény általi megigazulás, akkor Krisztusnak sem kellett volna meghalnia. Pál szavaiban az is benne van, hogy ha valóban törvény által van a megigazulás, és Krisztus mégis meghal az ember üdvösségeért, akkor Krisztus halála *δωρεά* (*semmit érő, érték nélküli*) volt. Mivel Pál gondolatmenete szerint lehetetlen, hogy Krisztus a bűn szolgájává váljék, ugyanúgy az is lehetetlen, hogy váltságghalála értéktelenné legyen. Így a 17. vers felkiáltása (*μη γένοιτο*) ide is értendő.⁵¹ Ezért, ha a 18. versben arról beszélt, hogy lerombolta a „törvény cselekedeteire épülő üdvösség” útját, ugyanezt nem teheti meg a Krisztusban megtalált üdvösséggel. Ezért Isten kegyelmét nem szabad megvetni, hanem mindennél nagyobb becsben kell tartani. Sőt igazából éppen azok vetik meg Isten kegyelmét, és tartják fölöslegesnek Krisztus kereszthalálát, akik a törvény cselekedeteitől várják a megigazulást.⁵²

A 3,1-et a kommentárok általában az argumentatio bevezető részének tekintik. Itt kissé eltértünk ettől a tagolástól, és a 3,1-et a propositio végére helyeztük, ugyanis ez a vers átmenetet képez a két egység között, és arra kérdésre válaszol, hogy miért szükséges a felvetett témával foglalkozni.

Az apostolnak azért kell a hit és törvény viszonyáról írnia, mert egy meg nem nevezett személy vagy csoport más evangélium hirdetésével, vagyis tévtanítással rontotta meg (*ἐβάρσκαθεν* – *varázsolni, megbűvölni, megigézni*),⁵³ szinte úgy kerítette hatalmába őket, mint ahogyan azt a varázslók teszik. Pál nem azért használja a *βασκαίνω* igét, hogy ezzel felmentse a galatákat, mint akik semmit sem tehettek a megbabonázás ellen, hanem sokkal inkább

⁴⁹ Becker, Jürgen: *i. m.* 44.

⁵⁰ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 127.

⁵¹ Uo. 129.

⁵² Becker, Jürgen: *i. m.* 44.

⁵³ Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kiadja a Magyar Bibliatársaság megbízásából a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest 1992, 139.

súlyosbító körülménynek tartja azt, hogy ők kötélnek álltak a tévtanítók pusztá szavára, noha olyan páratlanul eleven, hiteles és félreérthetetlen leírást kaptak Jézus Krisztus keresztre feszítéséről, mintha az szemük előtt történt volna meg.⁵⁴ Bizonyára ezzel magyarázható, hogy Pál meglehetősen nyers szavakkal szólítja meg a galatákat: ὦ ἀνόητοι γαλάται. E megszólítás legközelebbi értelmi párhuzama a Lk 24,25-ben olvasható, ahol Jézus a két emmausi tanítványt szólítja meg hasonló szavakkal: ὦ ἀνόητοι καὶ βροδαῖς τῆ καρδία – Ó, ti balgák! Milyen rest a szívetek... Az esztelenség mindkét helyen arra vonatkozik, hogy a levél címzettjei, illetve az emmausi tanítványok képtelenek voltak felismerni a próféciák beteljesedését, illetve Isten kegyelmének jeleit a maguk életében,⁵⁵ vagyis képtelenek voltak megérteni az evangélium és a keresztyénség lényegét.⁵⁶ Hogy az eretnység cáfolata hatásos legyen, és a galaták észre térve megszabaduljanak a tévtanítás ígézetéből, Pál először megtérésük eseményeire emlékezteti őket, majd pedig logikus sorrendben fejt ki különböző típusú érveit amellet, hogy a Krisztusba vetett hit elegendő az üdvösség elnyeréséhez, és azt nem kell, de nem is szabad kiegészíteni semmilyen egyéb feltétellel.⁵⁷

2.2. Gal 3,2–5

τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελείσθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἶ γε καὶ εἰκῆ. ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν ἐξ ἔργων νόμου ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;	Csak azt szeretném megtudni tőletek: a törvény cselekvése alapján kaptátok-e a Lelket, vagy az ige meghallásából származó hit alapján? Ennyire esztelenek vagytok? Amit Lélekben kezdtek el, most testben akarjátok befejezni? Hiába tapasztaltatok ilyen nagy dolgokat? Ha így volna, valóban hiába. Tehát az, aki a Lelket adja nektek, és hatalmas erővel munkálkodik közöttetek, vajon a törvény cselekedetei, vagy a hit ígéjének hallása által teszi-e ezt?
---	--

⁵⁴ Vö. Varga Zsigmond: *i. m.* 50.

⁵⁵ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁵⁶ Mussner, Franz: *i. m.* 206.

⁵⁷ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 133.

Az argumentáció bevezető része tulajdonképpen kérdéssorozat, amely az apostol megdöbbenésének ad hangot.⁵⁸ Teljesen világos, hogy költői kérdésekkel van dolgunk, hiszen egyértelmű a rájuk adandó válasz.⁵⁹ A kérdés-sorozatnak egyértelműen az a célja, hogy elgondolkodtassa és párbeszédre serkentsen⁶⁰ a galatákat. A kérdéssorozat szerkezete világosan érzékelteti, hogy az újabb kérdések az előzőeket fokozzák és élezik.⁶¹ A költői kérdések sorozatát bevezető mondat előzi meg: *csak azt szeretném megtudni tőletek*. Mussner megjegyzi, hogy az eredeti görög szövegben szereplő *μανθάνω* ige itt semmiképpen nem a *tanulni*, hanem *megtudni*, *megismerni* (*erfahren*, *kennenlernen*, *wissen*) jelentéssel fordul elő.⁶² Balla Péter szerint ez a mondat annyira személyessé akarja tenni a kérdéseket, hogy a levél olvasása közben a galatáknak szinte ott kell látniuk maguk között a korábban közöttük evangéliumot hirdető Pál apostolt, és válaszolniuk kell a kérdésekre.⁶³

Az első kérdés arra vonatkozik, hogy a galaták mi által vagy mi alapján kapták a Lelket. Azzal érdemelték ki, hogy betartották a törvény előírásait, vagy pedig „a hit hallásából” lett az övék? Balla Péter szerint a hit hallásából (ἐξ ἀκοῆς πίστεως) szókapcsolat arra utal, hogy a hit az igehirdetés meghallása és elfogadása által lesz az igehallgató sajátjává, és ezért a görög kifejezést így is fordíthatjuk: *a hitet támasztó igehirdetés által*.⁶⁴ Erre a kérdésre nem is szükséges szóbeli választ adni, ugyanis a legvilágosabb válasz az, hogy a galaták Pál evangéliumhirdetése nyomán lettek hívőkké, és megkapták a Szentlelket. Ez vitathatatlan tény, amelyet a galaták megtapasztaltak, és amelyet lehetetlen letagadniuk.⁶⁵

A második kérdés bevezetésében az apostol újra a 3,1-ben előforduló kifejezést használja, és arra kérdez rá, hogyan lehet ilyen mértékű a galaták esztelensége, értetlensége. Más szóval: hogyan is képzelik azt, hogy hitükben előrehaladni, fejlődni, fognak,⁶⁶ ha visszakanyarodnak a törvényhez és a vele fémjelzett életformához, amelynek döntő meghatározója a *σάοξ* és annak

⁵⁸ Varga Zsigmond: *i. m.* 51.

⁵⁹ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 134.

⁶⁰ Hietanen, Mika: *i. m.* 85.

⁶¹ Varga Zsigmond: *i. m.* 50.

⁶² Mussner, Franz: *i. m.* 207.

⁶³ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 135.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Mussner, Franz: *i. m.* 208.

⁶⁶ Ugyanis a *fejlődést*, *előrehaladást* az *ἐπιτελέω* ige jelöli a görög szövegben.

szempontjai.⁶⁷ Mussner filológiai érvelése rámutat arra, hogy az ἐναρξάμενοι és az ἐπιτελειῃσθε igék tárgyias ragozású fordítása nem elég pontos, ugyanis a kontextus inkább intranszitiv jelentésre utal.⁶⁸ Eszerint a helyes fordítás így hangzana: *Ennyire esztelenek vagytok-e? Azt akarjátok talán, hogy ami Lélekben kezdődött el (vagy: amit a Lélek határozott meg bennetek az induláskor), most test által érjen célba (esetleg: jusson teljességre)?*⁶⁹ A Lélek és a test itt ugyanazt a két ellentétes hitvilágot jelöli, amelyre a levél máshol a *Krisztus evangéliuma* és a *törvény* szavakkal utal.⁷⁰ Ha a galaták visszatérnek a törvényhez, ha azok, akiket a Lélek indított el, mégis test által érnek célba, akkor igen nagy esztelenségről tesznek bizonyosságot.⁷¹ A törvény, azaz a test soha nem juttathatja teljességre a Lélek munkáját, mert a megfeszített Krisztusról szóló evangélium önmagában elegendő az üdvösségre.⁷²

A harmadik kérdés – *Hiába tapasztaltatok ilyen nagy dolgokat?* – az eddig átélt hittapasztalatokra vonatkozik. A kérdés után Pál egy kijelentő mondatral összegez: ha a galaták vissza akarnak térni a törvényhez, ha a törvény cselekedetei, például test szerinti körülmetélkedés által akarnak célba érni, akkor valóban hiába tapasztalták meg a Lélek munkáit. Míg Varga Zsigmond azt hangsúlyozza, hogy a πάσχω ige itt semleges értelemben fordul elő, és így azt jelenti, hogy *valakivel történik valami*,⁷³ addig Balla Péter, aki talán figyelembe veszi Longenecker magyarázatát is, azt írja, hogy a πάσχω ige itt egyaránt vonatkozhat a tapasztalatszerzésre és a szenvedésre, és maga Pál is megengedte, vagy akár el is várta, hogy a galaták mindkét jelentésárnyalatot meghallják.⁷⁴ A kétszer előforduló εἰκὴ határozószó a *hiábavalóságot* és *kárbaveszettséget* fejezi ki. Azzal azonban, hogy másodszer ezt tesz hozzá: *ha ugyan* (εἴ γε), már itt jelzi, hogy szerinte a galaták vagy többségük még nem

⁶⁷ Varga Zsigmond: *i. m.* 50.

⁶⁸ Mussner, Franz: *i. m.* 208–209.

⁶⁹ Vö. P. Soós István fordításával (*Uj-szövetségi Szentírás a Vulgata nyomán. Fordított és magyarázta P. Soós István kármelita. Budapesti Kármelita Rendház [1911.]*): *Oly balgák vagytok-e, hogy miután a Lélekben dettetek, most a testben akartok befejezésre jutni?*

⁷⁰ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 136.

⁷¹ Hietanen, Mika: *i. m.* 86.

⁷² Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 136.

⁷³ Varga Zsigmond: *i. m.* 51.

⁷⁴ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 136–137.

engedtek annyira a tévtanítóknak, hogy ne lehetne visszatérniük az evangéliumhoz, és így nem volt hiábavaló a megtérésük.⁷⁵

A negyedik kérdés gyakorlatilag az első kibővített változata, és arra vonatkozik, hogy Isten, aki a Lelket adja és ezáltal a Lélek által látható módon munkálkodik a hívők között, a törvény alapján teszi-e ezt, vagy pedig a hit [ígérének⁷⁶] hallása által. Ebben a kérdésben az apostol összetett participiumos szerkezettel utal Istenre: az ἐπιχορηγῶν és az ἐνεργῶν participiumok alanya Isten, akit itt a mutató névmás jelentésével felruházott ó névelő jelöl. Balla Péter megjegyzi, hogy az ἐπιχορηγέω ige általában gazdag, másokat támogató személyekkel kapcsolatban fordult elő, és itt kétségtelenül arra utal, hogy Isten jószívűen, bőséges adományozó kedvvel, ingyen, kegyelemből ajándékozza Lelkét a benne hívőknek.⁷⁷ A másik participiumos szerkezet, a ὁ ἐνεργῶν δυνάμεις olyan dolgokra utalhat, amelyek meghaladják az emberi lehetőségeket, s amelyek lehetnek csodák vagy az emberi életek megváltozása, de egyértelműen Istentől jönnek. Isten tehát az, aki adja a Lelket, és ugyanő az, aki a Lélek által hatalmasan munkálkodik. De ezt vajon a törvény előírásainak megtartása alapján teszi, vagy pedig a hit hallása által, ingyen, kegyelemből? Balla Péter szerint a galaták erre is csak egyetlen választ adhattak: a Lélek ajándékát és Isten látható módon megnyilvánuló kegyelmét nem önmaguknak, nem érdemeiknek, hanem egyedül Istennek köszönhetik, és ezzel azt is el kell ismerniük, hogy Krisztus üdvösségszerző halálát nem egészíthetik ki ún. törvénybetöltő cselekedetekkel.⁷⁸ A jelen idejű melléknévi igenevek azonban arra is utalnak, hogy Isten nemcsak adta Lelkét a galatáknak, és nemcsak munkálkodott közöttük, hanem még mindig munkálkodik. Lelkét tehát nem vonta vissza a galatáktól, és ez a biztosítéka annak, hogy Pál szavai nemhiába hangzottak el.⁷⁹

2.3. Gal 3,6–18

Καθὼς Ἀβραάμ ἐπίστευσεν τῷ θεῷ,
καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.
γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως,
οὗτοι υἱοὶ εἰσὶν Ἀβραάμ.

Így van megírva: „Ábrahám hitt az Istennek,
és Isten őt azért igaznak fogadta el.”
Értsétek meg tehát, hogy akik hitből valók,
azok Ábrahám fiai.

⁷⁵ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 137.

⁷⁶ Varga Zsigmond: *i. m.* 49.

⁷⁷ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 137.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Mussner, Franz: *i. m.* 211.

προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ ὅτι ἐκ πίστεως
δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ θεὸς προευηγγελί-
σατο τῷ Ἀβραάμ ὅτι ἐνευλογηθήσον-
ται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.
ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν
τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν ὑπὸ
κατάραν εἰσὶν· γέγραπται γὰρ ὅτι
ἐπικατάρatos πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει
πᾶσιν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ
βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά.
ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ
τῷ θεῷ δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ
πίστεως ζήσεται·
ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ'
ὁ ποιήσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς.
Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρ-
ρας τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν
κατάρρα, ὅτι γέγραπται, ἐπικατάρatos
πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου,
ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ
γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν
ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν
διὰ τῆς πίστεως.

Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω·
ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην
διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ ἢ ἐπιδια-
τάσσεται.
τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγε-
λῖαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει,
καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν,
ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματί
σου, ὅς ἐστιν Χριστός.
τοῦτο δὲ λέγω διαθήκην προκεκυρω-
μένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὁ μετὰ τετρα-
κόσια καὶ τριακόνα ἔτη γεγονώς
νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι
τὴν ἐπαγγελίαν.
εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία,
οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας·
τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας
κεχάρισται ὁ θεός.

Mivel pedig előre látta az Írás, hogy az Isten
a pogányokat hit által igazítja meg, előre
hirdette ezt az evangéliumot Ábrahámnak:
„Általad nyer áldást a föld minden népe.”
Eszerint a hitből élők nyernek áldást
a hívő Ábrahámmal.

Mert a törvény cselekedeteiben bízókat
alatt vannak, amint meg van írva:
„Átkozott mindenki, aki nem marad meg
abban, amiről meg van írva a törvény
könyvében, hogy azt kell cselekedni.”
Az pedig, hogy törvény által senki sem igazul
meg az Isten előtt, világos, mert
„az igaz ember hitből fog élni”.
A törvény pedig nem hitből van, hanem
„aki cselekszi, az fog élni általa”.
Krisztus megváltott minket a törvény átkától,
úgy, hogy átokká lett értünk
– mert meg van írva: „Átkozott, aki fán
függ” –
azért, hogy Ábrahám áldása Jézus
Krisztusban a pogányoké legyen,
és hogy a Lélek ígérését
hit által megkapjuk.

Testvéreim, emberi módon szólok:
a megerősített végrendeletet, még ha
emberé is, senki sem teheti érvénytelenné,
vagy nem toldhatja meg.
Az ígéretek pedig Ábrahámnak adtak,
és az ő utódának. Nem így mondja az Írás:
„és az ő utódainak”, mintha sokakról
szólna, hanem csak egyről: „és a te utódod-
nak”, aki a Krisztus.
Ezt pedig így értem: azt a szövetséget,
amelyet korábban megerősített az Isten,
a négyszázharminc esztendő múlva kelet-
kezett törvény nem teszi érvénytelenné,
vagyis ez nem törli el az ígérteket.
Mert ha a törvény alapján van az örökség,
akkor már nem az ígérteket alapján volna;
Ábrahámnak viszont ígérteket által
ajándékozta azt az Isten.

A 3,6–18 hosszabb egység, amely a tulajdonképpeni argumentáció első szakasza. Ebben Pál Ábrahám példáján keresztül bizonyítja, hogy Isten hit által, nem pedig a törvény cselekedetei alapján igazítja meg a benne hívőket. Pál minden valószínűség szerint azért említi első helyen Ábrahám példáját, mert tudja, hogy az argumentáció fő elemei a példák, mégpedig lehetőség szerint a történelmi példák.⁸⁰ E 13 versre osztott szakasz három kisebb egységből áll: 6–9; 10–14; 15–18.

Ábrahám példáját a καθώς kötőszó vezeti be, amelyet az 1Móz 15,6 LXX szerinti idézése követ. A perikópa bevezető szavait kétféleképpen lehet értelmezni. Noha nem ezt a változatot támogatja, Longenecker megjegyzi, hogy a kommentárirók jelentős része úgy tekint a καθώς kötőszóra, mint amely az idézeteket bevezető καθώς γέγραπται (*amint írva van*) rövidített formája.⁸¹ Balla Péter szerint ez kevésbé valószínű, főként amiatt, hogy az LXX szövegében az állítmány Ábrahám neve után áll, és ő amellet áll ki, hogy az idézet az igei állítmánnyal kezdődik, Ábrahám neve pedig még a bevezető szavakhoz tartozik.⁸² Ezt fogadjuk el mi is. Ilyen értelemben a καθώς Ἀβραάμ szavakat a következőképpen lehet parafrázálni: *Nézzétek Ábrahám példáját!* De bármelyik fordítási lehetőséget fogadnánk is el, a lényeg ugyanaz: Ábrahám példaként áll a minden valószínűség szerint pogány származású galaták előtt. Balla Péter szerint ez az ószövetségi idézet két okból is jó érv Pál számára: egyfelől ezért, mert az ószövetségi szövegrész is Ábrahám hitére helyezi a hangsúlyt, nem pedig cselekedeteire; másfelől pedig az 1Móz-ben ez a megállapítás előbb áll, mint az, amelyben Ábrahám megkapja a körülmetélkedés parancsát.⁸³ De figyelemre méltó a Mussner véleménye is: Pál választása azért esett Ábrahámra, mivel ő Izráel népének ősatya,⁸⁴ s ezáltal még inkább megsemmisül a judaizáló ellenfelek álláspontja. Ugyanis akit ősatyjuknak tekintettek, illetve akinek engedelmességére és cselekedeteire példaképként hivatkoztak, mégsem cselekedetei, hanem hite révén igazult meg.

Ábrahám hitét a LXX és Pál egyaránt az ἐπίστευσεν aoristos historicussal fejezi ki, vagyis: Ábrahám hite egy adott helyzetben adott válasz volt Isten szavára. Longenecker fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy bár Ábrahám hite még nem a Jézus Krisztusba vetett hit volt, hanem inkább bizalom Isten

⁸⁰ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 139.

⁸¹ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁸² Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 140.

⁸³ Uo. 141.

⁸⁴ Mussner, Franz: *i. m.* 213.

ígéreteiben, mégis párhuzam vonható e kétféle hit között, és így Pál számára Ábrahám hite a keresztyén hitértelmezés prototípusa.⁸⁵ Balla Péter szerint a hit ugyanazt jelenti Ábrahám és a galaták esetében: elfogadni és megragadni Isten felkínált kegyelmét.⁸⁶

Ábrahám hitének következményét az 1Móz 15,6 és Pál apostol is olyan mondattal írja le, amelynek igéje passzívumban áll: καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, és a szenvedő igealak egyértelműen *passivum divinum*.⁸⁷ A görög szövegben álló λογίζομαι ige a héber וַיִּחְשַׁב pontos fordítása, amelynek jelentése: *gondolni, valamiről vélekedni, beszámítani, valakinek odaítélni*. E *passivum divinum*mal kifejezett szerkezet üzenete pedig egyértelmű: Ábrahám nem saját erőfeszítése által szerezte meg a megigazulást, vagy lett igazná Istennel, hanem Isten nyilvánította őt igaznak – hite alapján.

A 7. versben az apostol következtetést von le Ábrahám példájából, amelyet bővebben ki is fejt. A γινώσκετε ἄρα ὅτι szavakkal vezet be következtetését, amely az ókori hellenista levelek jól ismert formulája. Ez nem annyira a hallgatók buzdítására, mint inkább emlékeztetésére szolgál.⁸⁸ Mivel Isten nem cselekedetei, hanem hite alapján nyilvánította igaznak Ábrahámot, ezért csakis azok lehetnek Ábrahám igazi leszármazottai, akik hozzá hasonlóan *hitből valók*. Pál itt egy olyan lelki leszármazás gondolatát vezet be, amelyhez még vissza fog térni. Ahhoz, hogy valaki Isten szövetséges népéhez tartozzék, nem a vérségi rokonság, nem a közös ősről visszavezethető származás számít, hanem az, hogy miként viszonyul Istenhez: hisz-e Istenben, elhiszi-e ígéreteit, rábíz-e magát Isten ígéreteire.⁸⁹ Ilyen értelemben a υἱοὶ Ἀβραάμ polemikus élű is: mivel Ábrahám hit által igazult meg, csakis azok az ő igazi leszármazottai, akik hozzá hasonló módon hisznek Istenben.⁹⁰

Pál sajátos kifejezéssel vezet be az Ábrahám lelki-hitbeli leszármazottairól szóló magyarázatát: προῖδούσα δὲ ἡ γραφή – *előre látta ugyanis az Írás* (8. v.). Mussner megjegyzi, hogy a δὲ kötőszavas mondatot nem lehet indoklásnak tekinteni, hiszen akkor a δὲ helyett a γὰρ kötőszónak kellene állnia a szövegben.⁹¹ Mivel azonban a mondatot δὲ kötőszóval kapcsolja az előző vershez,

⁸⁵ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁸⁶ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 142.

⁸⁷ Uo. 141.

⁸⁸ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁸⁹ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 141.

⁹⁰ Longenecker, Richard: *i. m.*

⁹¹ Mussner, Franz: *i. m.* 219.

ezt a megkezdett gondolat továbbvezetéseként vagy fokozásaként kell értelmeznünk. Ez pedig arra vezet rá, hogy mind a zsidók, mind a pogányok hit által és ajándékként kapják az Isten által megígért Lelket (vö. 3,2).⁹²

Balla Péter szerint az Írás (ή γραφή) az Ószövetségi Szentírást jelöli, amelyet Pál szinte megszemélyesít, amikor arról beszél, hogy az *előre látta* Isten tervét, illetve hogy előre hirdette Ábrahámnak az evangéliumot. Így Pál szóhasználata azt jelzi, hogy Isten előre tudta, mit akar tenni, és céljával összhangban *előre hirdette* (προεσηγγελισατο) Ábrahámnak az evangéliumot.⁹³ Pál azért is beszél arról, hogy az Írás előre látta, illetve előre hirdette Isten tervét, mivel hangsúlyozni akarja, hogy mögötte az élő Isten áll, azaz nincs szüksége más jellegű megerősítő bizonyítékra.⁹⁴

Pál értelmezésében az evangélium, amelyet az Írás már előre hirdetett Ábrahámnak, tulajdonképpen Isten egyik ígérete. Ezt elhívásakor adta neki: *Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége* (1Móz 12,3). Ha összehasonlítjuk az ószövetségi héber mondatot a LXX görög fordításával, illetve azzal a változattal, ahogyan arra Pál utal, jelentős különbségeket vehetünk észre.

BHS: וַנְּבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחֵת הָאָדָמָה:

LXX: καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ ψυλαὶ τῆς γῆς.

GNT: ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.

Mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy mind a LXX, mind pedig az Újszövetség passzívumként fordítja az eredeti héber szövegben álló ברך ige nif'al perfectum alakját. Balogh Csaba meggyőzően bizonyította: Ha figyelembe vesszük a párhuzamos helyeket, a nif'al passzív fordítása ez esetben igen-igen kérdéses mind filológiai, mind teológiai szempontból.⁹⁵ Ehelyett a nif'al reciprok jelentését ajánlja megoldásként: *a te nevedet említve áldják egymást az emberek*.⁹⁶ Ez például ilyen áldásformulában képzelhető el: Tegyen az Úr téged olyanná, mint Ábrahámot.⁹⁷ Hasonló példát olvasunk Káre Berge monografikus munkájában, amelyben ilyen áldásformulával szemlélteti az 1Móz 12,3b nif'al reciprok jelentését:

⁹² Mussner, Franz: *i. m.* 219–220.

⁹³ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 142.

⁹⁴ Mussner, Franz: *i. m.* 220.

⁹⁵ Balogh Csaba: Mít ígért Isten Ábrahámnak? In: *Református Szemle* 2009/3, 265–285.

⁹⁶ Uo. 272–273.

⁹⁷ Uo. 269.

„Die (Mitglieder der) Geschlechter sollen einander segnen, indem sie sagen: »Gott gebe, das es dir gehe wie Abraham!«“⁹⁸

Az Újszövetség a LXX nyomán használja passzívumként נִפְּלָא *nif'al* perfectumát, s ez úgy mutatja be Ábrahámot, mint aki a népek számára vagy elsősorban számunkra lett az áldás közvetítője. Ez viszont kizárólag teológiai indokokkal magyarázható.

Azt is észrevehetjük, hogy a héber szövegben és a LXX-ban nem a גוֹי , illetve az ennek megfelelő $\text{\textepsilon}\theta\nu\omicron\varsigma$ szó áll, hanem a *törzset*, illetve a népnél jóval szűkebb közösséget, nagycsaládot jelölő בֵּית אֲבֹתָא . Pál apostol tehát nem szó szerint idézi az 1Móz 12,3b-t, hanem úgy, hogy szem előtt tartja az 1Móz 18,18-at, és így újraértékeli, illetve újraértelmezi 1Móz 12,3b-t. Tudniillik az 1Móz 18,18 szinte szó szerint ismétli meg az 1Móz 12,3b-ben adott ígéretet, de azzal a különbséggel, hogy a בֵּית אֲבֹתָא helyett már a többnyire pogány népeket jelölő כָּל גוֹי הָאָרֶץ áll.

Az említett különbségek megerősítik azon feltételezésünket, hogy Pál kifejezetten missziói célzattal utal Isten Ábrahámnak adott ígéretére, s ezzel ajtót nyit a Krisztusban hívő pogányok előtt is. Mivel így maga Isten igazolja, hogy hite alapján igazította meg Ábrahámot, és azt is, hogy a pogányokat szintén hit által fogja megigazítani, Pál méltán zárja az Ábrahám-perikópa első egységét azzal a gondolattal, hogy csakis Ábrahám hitből származó lelki utódai nyernek áldást a hívő Ábrahámmal együtt.

A perikópa második egységében Pál azt bizonyítja az Ábrahám példáját mintául vevő paradigma alapján, hogy lehetetlen megigazulni a törvény cselekedeteiből, sőt azt állítja, hogy aki a törvény cselekedetei alapján akar megigazulni, átok alatt van. Állításának igazolására öt ószövetségi idézetet használ, amelyeket elsősorban a Tórából, valamint a próféták irataiból választott ki. Meggyőződésünk, hogy amit az 1Móz 12,3-ról már elmondtuk, az az öt idézetre is érvényes. Pál az eredeti kontextustól „függetlenül”, missziói célzattal idéz, és pedig annak igazolására, hogy a hívők nem a törvény cselekedeteiből, hanem kizárólag a Krisztusba vetett hit alapján igazulnak meg.

A 10. versben az 5Móz 27,26-ra hivatkozva állítja, hogy mindazok, akik a törvény cselekedeteiből vannak, azaz a törvény cselekedetei alapján akarnak megigazulni, átok alatt vannak ($\text{\textepsilon}\pi\tau\omicron\ \kappa\alpha\tau\acute{\alpha}\rho\alpha\nu\ \epsilon\iota\sigma\acute{\iota}\nu$). Így a 10. vers a 9. ellenpólusává válik, ott ugyanis az áll, hogy a hitből valók a hívő Ábrahámmal

⁹⁸ Berge, Kåre: *Die Zeit des Jahwisten. Ein Beitrag zur Datierung jahwistischer Vätertexte*. De Gruyter, Berlin 1990, 50.

együtt nyerne az áldást. Az 5Móz 27,26 a tizenkét átokmondás (5Móz 27,15–26) záróakkordja. Mussner amellett foglal állást, hogy az 5Móz 27,26 *ennek a törvénynek igéi* (הַתּוֹרָה־הַזֹּאת) – οἱ λόγοι τοῦ νόμου τούτου) szavai elsősorban a megelőző tizenegy átokmondásban elhangzó rendelkezésekre vonatkoznak.⁹⁹ De véleményünk szerint a οἱ λόγοι τοῦ νόμου τούτου a Tízparancsolatra is vonatkozhat, ugyanis az átokmondásokban felsorolt rendelkezések ezt magyarázzák, akár csak másutt is, ahol Mózes a Tízparancsolatot magyarázza. Amikor pedig Pál az ἐν πᾶσιν τοῖς λόγοις τοῦ νόμου τούτου helyett a πᾶσιν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου-t ír, továbbszélesíti a szavak jelentésmezéjét, és ezeket a teljes törvényre vonatkoztatja. Aki megszegi Isten törvényét, Isten haragját és halálos átkát vonja magára, ugyanis nincs kivétel a törvény rendelkezései alól (ld. πᾶς – mindenkire egyaránt kötelező), és azt a maga teljes egészében be kell tölteni (ld. πᾶσιν – azaz minden egyes rendelkezését, vagyis a legkisebbnek tűnő parancsolatokat is).¹⁰⁰ A törvény ugyanis akkor válik az üdvösség eszközévé, ha minden egyes rendelkezését, előírását maradéktalanul tölti be. Pál ezért idézi a 12. versben a 3Móz 18,5-öt: aki eleget tesz a törvény előírásainak, aki megcselekszi azokat, él általuk (ὁ ποιήσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς). Aki tehát a törvény által akar üdvözülni, annak számolnia kell azzal, hogy így megfosztja magát az élet cselekedeteinek lehetőségétől: egész életét a törvény parancsainak megcselekvésére kell fordítania, mert ha nem a teljességre törekszik ebben, átok alatt marad.¹⁰¹

Ugyanezt támasztja alá a Balla Péter által felhozott példa is: ha a galaták betartják a körülmetélkedés parancsát, de akár csak egyetlen más parancsolat ellen is vétkeznek, Isten törvénye átkot mond rájuk.¹⁰² Mivel azonban senki emberfia nem képes a törvény maradéktalan betöltésére, a törvény nem válhat a megigazulás eszközévé, tehát más útra van szükség, amely merőben különbözik a törvény útjától. Így válik érthetővé, hogy az apostol miért állítja szembe a törvény cselekedeteit a hitből való megigazulással. Míg a törvény kárhoztatja a bűnös embert, és ítéletet hirdet fölötte, addig a hit számára életet és megigazulást jelent. Pál a Hab 2,4-ből vett idézettel támasztja alá: ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Nem betű szerint idéz, ugyanis a héber szövegben ez áll: וְצַדִּיק בְּאֱמוּנָתוֹ יֵחִי. Itt az értelmi hangsúly az igaz emberen, illetve az ő

⁹⁹ Mussner, Franz: *i. m.* 223.

¹⁰⁰ Uo. 224.

¹⁰¹ Varga Zsigmond: *i. m.* 54.

¹⁰² Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 146.

hitén van. A LXX több szövegváltozatot is megőrzött. Főszövegében ezt olvashatjuk: ὁ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται – *az igaz az én hűségemből* (ti. Isten hűségéből) *fog élni*. Balla Péter megemlíti egy olyan változatot is, amelyben a személyes névmás genitívus alakja másutt áll: ὁ δίκαιος μου ἐκ πίστεώς ζήσεται – *az én igaz emberem hitből fog élni*.¹⁰³ Pál apostol elhagyja a birtokviszonyt kifejező formákat, és általánosságban fogalmaz: *az igaz ember hitből él*. Érdemes megfigyelni Varga Zsigmond fordítási javaslatát, amely által még inkább nyilvánvaló, hogy Pál apostolnál a hangsúly nem az igaz emberen, hanem a hiten van: *a hitből igaz embernek élete lesz*. Magyarozatában pedig így fogalmaz: egyedül az Isten ígéreteire hagyatkozó hit teszi az embert igazzá, s egyedül az ilyen ember életének lehet végső távlata az élet.¹⁰⁴

Miután Pál bebizonyította, hogy nem a törvény cselekedetei, hanem a hit teszi igazzá az embert Isten előtt, amellet érvel, hogy az Ábrahámnak adott ígérek Krisztusra vonatkoznak, és hogy Krisztus levette a törvény átkát a hívő emberről. Bár a perikópa verseinek szerkezete azt követelné, hogy előbb beszéljünk Krisztusról, aki levette az átkot a hívőről, és azután vizsgáljuk, hogy Pál szerint miként vonatkozik Krisztusra az Ábrahámnak adott ígélet, témánk logikai menetének megfelelően fordított sorrendben fogunk haladni.

Azt, hogy az Ábrahámnak adott ígérek Krisztusra vonatkoznak, Pál az Ószövetség szóhasználatával igazolja. Arról ír, hogy Isten nem Ábrahámról és utódairól beszél, hanem Ábrahámról és az ő utódjáról – aki a Krisztus (ld. 16. v.). Jóllehet nyilvánvaló, hogy az 1Móz 13,15 és 1Móz 17,8 elsősorban Izsákról és leszármazottairól, illetve az egyiptomi fogságból kiszabadított népről szól, az Újszövetségben igen gyakori, hogy a szerző ószövetségi idézeteket ragad ki eredeti kontextusukból és azokat Jézus Krisztusra vonatkoztatja (ld. például az úgynevezett Immánuel-prófeciákat). Az ígélet ebben a kontextusban már nem Izsákra, nem is Izráelre vonatkozik, hanem Jézusra, aki a Messiás, a Krisztus.¹⁰⁵ Világosan kell látnunk azt is, hogy a két ószövetségi hely eredeti kontextusában kizárólag a „föld-ígéretről” van szó: *Azt az egész földet, amelyet látsz, neked és a te utódaidnak adom örökre.* (1Móz 13;15) *Neked adom és utódaidnak a földet, hol jövevény vagy, Kánaán egész földjét birtokul örökre.* (1Móz 17,8) Pál tehát a már említett missziós célzattal terjeszti ki az idézet hatáskörét az Ábrahámnak adott összes ígéletre.

¹⁰³ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 146–147.

¹⁰⁴ Varga Zsigmond: *i. m.* 54.

¹⁰⁵ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 153.

Pál szemléletében Jézus Krisztus azért válik a hit központi alakjává, mert megváltotta a hívőket a törvény átkától – Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρως τοῦ νόμου (3,13). A megváltás fogalmának körülírására használt ἐξαγοράζω ige elsődleges jelentésköre a vásárlással kapcsolatos. Ezzel Pál azt érzékelteti, hogy Jézus Krisztus kifizette a váltságdíjat a bűnös emberért, és őt szabaddá, illetve saját tulajdonává tette. De Jézus nemcsak váltságdíjat fizetett a bűnös emberért, hanem azért, hogy az teljesen szabaddá legyen és Isten törvénye ne kárhoztassa, odaállt a bűnös ember helyére, és elszenvedte az elkövetett törvényszegések büntetését. Pál szóhasználatában az *átokká lett érettünk* szavak fejezik ki ezt. Varga Zsigmond szerint Pál itt két dolgot hangsúlyoz: egyfelől arra emlékeztet, hogy Jézus Krisztus milyen múltból váltotta ki a bűnös embert (a törvény átkából); másfelől felmutatja, hogy milyen módon történt a megváltás (átokká lett).¹⁰⁶ Az alátámasztásra használt ószövegségi idézet pedig egyértelművé teszi, hogy Jézus Krisztus átokká létele az ő kereszthalálában valósult meg. Pál ugyanis az 5Móz 21,23-ra hivatkozik, ahol az áll, hogy *átkozott Isten előtt az akasztott ember*, amelyet a LXX-ban így olvasunk: κεκαταρημένος ὑπὸ θεοῦ πᾶς κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Balla Péter azt észrevételezi, hogy az eredeti kontextus nem élő ember keresztre feszítéséről szól, hanem a már halott ember felakasztásáról, Pál azonban mégis az előbbire vonatkoztatja.¹⁰⁷

A perikópa utolsó két versében Pál ezt hangsúlyozza: jóllehet a (mózesi) törvény 430 esztendővel az Ábrahámnak adott ígéreték után adatott, az ígéreték és Ábrahám hite, amellyel elfogadta a neki adott ígéreteket, mégsem váltak érvénytelenné. Varga Zsigmond úgy gondolja,¹⁰⁸ hogy bár a Sínai-hegynél adott Tórának abszolút mértékmeghatározó jelentősége volt, azért nem változtathat az Ábrahámnak adott ígéreték (a testamentum) érvényességén, mert az ígéreték egyrészt időben előzik meg a kijelentett törvényt, másfelől pedig éppen az imént említett kronológiai okok alapján függetlenek is tőle. Ezt az igazolja, hogy az apostol *megerősített végrendeletnek* (κεκυρωμένα διαθήκη) nevezi az Ábrahámnak adott ígéreteket.

Mussner úgy véli, hogy Pál a rabbinikus hermeneutikai, illetve exegetikai szabályt alkalmazza itt: minél távolabbi múltban gyökerezik egy törvény, szerződés, illetve hagyomány, annál nagyobb annak tekintélye (Prioritāt =

¹⁰⁶ Varga Zsigmond: *i. m.* 56.

¹⁰⁷ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 149. Longenecker, Richard: *i. m.*

¹⁰⁸ Varga Zsigmond: *i. m.* 60.

Superiorität).¹⁰⁹ Ebből az következik, hogy a mózesi törvény nem írhatja felül az Ábrahámnak 430 esztendővel korábban adott, majd pedig az idők teljességében Krisztus által beteljesedett ígéreteket, sőt amint azt látni fogjuk, a törvény is csak az azt beteljesítő (betöltő) Krisztus felől értelmezhető helyesen.

2.4. Gal 3,19–24

τί οὖν ὁ νόμος;

τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη,
ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται,
διαταγείς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου.
ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν,
ὁ δὲ θεὸς εἷς ἔστιν.

ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν
[τοῦ θεοῦ];

μὴ γένοιτο·

εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος
ζωοποιῆσαι, ὄντως ἐκ νόμου ἂν ἦν
ἡ δικαιοσύνη.
ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα
ὑπὸ ἁμαρτίαν ἵνα ἡ ἐπαγγελία
ἐκ πίστεως ἰησοῦ χριστοῦ δοθῇ
τοῖς πιστεύουσιν.

πρὸ τοῦ δὲ ἔλθῃν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον
ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι εἰς τὴν
μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι.

ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν
εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν

Mi tehát a törvény?

A bűnök miatt adatott, amíg eljön az utód, akinek az ígéret szól.
A törvényt angyalok közölték közbenjáró által. Közbenjáróra nincs szükség, ahol nincs két fél. Isten pedig egy.

A törvény tehát az ígérek [Isten ígéretei] ellen van?

Semmiképpen sem!

Mert ha olyan törvény adatott volna, amely képes életet adni, valóban a törvény alapján volna a megigazulás.
De az Írás mindenkit bűn alá rekesztett, hogy az ígéret a Jézus Krisztusban vetett hit alapján adassék azoknak, akik hisznek.

Mielőtt pedig eljött a hit, a törvény őrzött bennünket, egybezárva az eljövendő hit kinyilatkoztatásáig.

Tehát a törvény nevelőnk volt Krisztusig, hogy hit által igazuljunk meg.

Miután az apostol Ábrahám példáján keresztül bizonyította, hogy senki sem igazulhat meg a törvény által, arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi a törvény lényege, illetve célja. Ha a törvény nem lehet a megigazulás és az üdvösség eszköze, akkor miért van mégis szükség reá? Varga Zsigmond szerint a τί οὖν ὁ νόμος; kérdést akár így is lehet értelmezni: *Mit jelentsen a törvény? Mi a helyzet a törvénnel?*¹¹⁰ Hasonló értelmű szövegfordítást közöl Mussner kommentárja is: *Was ist es also mit dem Gesetz?*¹¹¹ Szerinte ugyanis a perikópát bevezető kérdésben a τί szócska egyaránt lehet predikatív és adverbális

¹⁰⁹ Mussner, Franz: *i. m.* 241.

¹¹⁰ Varga Zsigmond: *i. m.* 60.

¹¹¹ Mussner, Franz: *i. m.* 243.

jelentésű. Ha a predikatív értelmét vesszük figyelembe, akkor arra kérdez rá, hogy mi a törvény lényege; ha pedig adverbialis értelemben fordítjuk, akkor a törvény céljára kérdez rá: miért volt szükség arra, hogy Isten törvényt adjon?¹¹² Helytálló Balla Péter véleménye: Pálnak azért kell most a törvény szerepéről írnia, hogy tisztázza: nem veti el a törvényt, hiszen ő maga is Isten adományának tartja, hanem csupán annyit tagad, hogy a törvény betartása által van az üdvösség.¹¹³ A kérdésre adott válasz logikus felépítésű, és a törvény céljának, illetve szerepének meghatározásán túl arra is kitér, hogy milyen kapcsolat van a hit és a törvény között.

Pál arról ír válasza első felében, hogy a törvény elsődleges célja a bűnök feltárása és tudatosítása: τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a bűnt csakis Isten törvényének fényében lehet bűnnek és a parancsolat áthágásának nevezni.¹¹⁴ Balla Péter szerint ez azt jelenti, hogy bár a törvény képtelen üdvösséget adni, viszont feltárja a bűnt, és felébreszti a bűnbocsánat keresését, s így, amint azt a 24. versben látjuk, Krisztusra mutat.¹¹⁵ Református talajon és elsősorban Kálvin hatására ebben a szakaszban lehet felfedezni az ún. *usus politicus legis* megalapozását. Genf reformátora ugyanis a 3,19-re hivatkozva állítja, hogy a törvény a bűnök miatt adatott, hogy meggyőzzön kárhozat tekintetében, és aláza tanítson.¹¹⁶ Véleményünk szerint a törvénynek nemcsak bűnfeltáró és bűnt tudatosító, hanem preventív, megelőző funkciója is. Pál szavait ugyanis úgy is lehet értelmezni, hogy a törvény a kihágások megelőzése érdekében állított fel.

A második lényeges dolog az, hogy a törvénynek ez a funkciója időben jól behatárolható ἄχρις οὗ ἔλθη τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελαται. A törvény bűnfeltáró és bűnt megelőző funkciójára addig volt szükség, amíg el nem jött Krisztus, akiről az Ábrahámnak adott ígéretek szóltak. Ezt erősíti meg mindaz, amit Pál a törvény eredetéről mond el: nem Istentől és még csak nem is Krisztustól, hanem angyaloktól származik, és a közvetítő Mózes kezére bízott.¹¹⁷ Ezzel az értelmezéssel Pál azt üzeni a galatáknak, hogy ne a közvetítő

¹¹² Mussner, Franz: *i. m.* 245.

¹¹³ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 155.

¹¹⁴ Mussner, Franz: *i. m.* 245–246.

¹¹⁵ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 155–156.

¹¹⁶ *Institutio* II. 7,2. Ld. Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1995, 331.

¹¹⁷ Varga Zsigmond: *i. m.* 60.

keze által kapott törvényt tekintsék az üdvösség útjának, mert a törvéynél nagyobb az, aki a törvényt adta: Isten.¹¹⁸

A 21–23. versekben az apostol a törvény és az ígéretek, illetve az eljövendő hit viszonyáról ír. Mindenekelőtt azt tisztázza, hogy bár bizonyos mértékig szemben állnak egymással, a törvény nincs az ígéretek vagy a hit ellen.¹¹⁹ Nem Isten-ellenes hatalom,¹²⁰ hiszen mindkettőt Isten adta. A törvény és az ígéretek (vagyis a hit) szembenállása csupán annyit jelent, hogy a törvény nem válhat az üdvösség eszközévé, ugyanis természeténél fogva nem lehetett úrrá a bűn felett. Ebben a passzusban, ahol az apostol azt állítja, hogy a törvény az Írás által bűn alá rekesztett (bűnösnek nyilvánított) emberiséget őrizte, egybezárva azt az eljövendő hit kinyilatkoztatásáig, nem tulajdonít a törvénynek újabb funkciót. Az Írás bűn alá rekesztő hatását Pál a συγκλείω igével érzékelteti, amelynek jelentéstartalma a bekerítéssel és körülzárással kapcsolatos. A törvény hatását a ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι passzívummal szerkezettel írja körül: *a törvény alatt őrizetben voltunk egybezárva*. Pál apostol a συγκλείω ige kettős használatával és a τὰ πάντα névmással teszi egyértelművé, hogy mindenki, legyen akár zsidó vagy görög, bűn alá van rekesztve, Isten ugyanis kiküszöbölte a zsidók és pogányok közötti ilyen jellegű különbséget.¹²¹

A törvény tehát börtönőrként jelenik meg a 22–23. versben, aki a bűnösnek nyilvánított emberiséget őrizi a hit megérkezéséig, pontosabban – figyelembe véve az εἰς prepozíció vonzatát – *az eljövendő hitre nézve* (εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν). Varga Zsigmond szerint a kép üzenete egyértelmű: törvény alatt élni annyi mint rabságban lenni.¹²² Viszont figyelembe véve az εἰς prepozíció vonzatát, illetve a φρουρέω igét, amelynek szemantikai mezejéhez hozzátartozik az *oltalmazás* és *megőrzés* is, azt kell mondanunk, hogy Isten tervében e fogva tartás célja nem a megsemmisítés.¹²³ Tehát a törvénynek az is a haszna, hogy megőrzi a bűnös emberiséget Krisztus eljövételéig.

A 24. vers Krisztushoz vezető παιδαγωγός-nak nevezi a törvényt. A kutatók azt állítják a következő, 25. versre hivatkozva, hogy Pál szemei előtt

¹¹⁸ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 157.

¹¹⁹ Uo. 158.

¹²⁰ Mussner, Franz: *i. m.* 244.

¹²¹ Varga Zsigmond: *i. m.* 63.

¹²² Uo.

¹²³ Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1998, 1183. Mussner, Franz: *i. m.* 255.

az ókori παιδαγωγός-kép lebegett, vagyis azé a rabszolgáé, akinek iskolába kellett kísérmie a gyermeket. Ő ment a gyermekek mellett az utcán is, hogy megóvja őket az esetleges veszélyektől, és tanítania is kellett őket, illetve segítségükre kellett lennie mindenben. Erre építve állítja Mussner, hogy a παιδαγωγός tevékenységét elsősorban nem a παιδεία főnév, hanem sokkal inkább a Pál által is használt φρουρέω ige írja körül.¹²⁴

Varga Zsigmond azt jegyzi meg számos ókori emlék alapján, hogy az általában 6–16 év közötti ifjakra felügyelő παιδαγωγός nem volt sem kedvelt, sem pedig tekintélyes személy, ugyanis folytonos szidásokban és fegyelmezésekben kimerülő pedagógiai módszerrel tartotta kordában az ifjakat.¹²⁵ Ezért írja Varga Zsigmond:

„[...] bizonyosra vesszük, hogy Pál nem arra gondolt itt, mintha a törvény egyáltalában »Krisztusra« vezetne el, akár pozitív formában, úgy hogy lassan, fokonként elkészíti az embert a Krisztusban megjelenő kijelentésre, vagy akár csak negatív formában is, azzal, hogy felismerteti velünk bűneinket, kiábrándít a teljesítményeinkbe vetett hitünkéből, és felkelti szívünkben a vágyat a Krisztusban felkínált kegyelem iránt. A törvény szerepe az, hogy a »világ elemeinek« eszközöként fenyegetően nehezedik rá az életünkre, egyre jobban elmérgesíti bűneink végzetes hatalmát. Persze így is, ideig való voltában, megvan az Istentől adott célja: hogy hitből igazuljunk meg.”¹²⁶

Mindazok alapján, amit eddig leírtunk a törvény szerepéről, nem érthetünk teljes mértékben egyet Varga Zsigmond megállapításával, ugyanis Pál korábbi szavai szerint, hogy tudniillik a törvénynek bűnt leleplező és bűnt megelőző funkciója is van, úgy is értelmezhetjük a παιδαγωγός ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν mondatot, hogy a törvény nemcsak a bűnökre mutat, hanem arra is, akinél a bűnbocsánatot lehet keresni: Jézus Krisztusra. Idevágó hermenutikai támpontunk a Jn 5,39.46, ahol maga Jézus állítja, hogy az Írások róla tesznek bizonyosságot, sőt Mózes is őróla írt. Balla Péter pedig azt állítja, hogy tulajdonképpen ez a törvény igazi célja: Krisztushoz terelni az embert a bűn leleplezése által.¹²⁷

¹²⁴ Mussner, Franz: *i. m.* 255–257.

¹²⁵ Varga Zsigmond: *i. m.* 64.

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 162.

Pál a 24. vers végére illeszti a ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν célhatározói mellékmondatot. Ezzel ismételten hangsúlyozza azt, amit már előbb, a 23. versben is kijelentett: a törvénynek mint παιδαγωγός-nak a tevékenysége időben pontosan behatárolható. A törvénynek csak a hit, illetve – Mussner helytálló parafrázisa szerint – a Messiás eljöveteleig lehetett „domináns szerepe” a választott nép életében. Az elérkezett hittel kapcsolatban viszont azt is látnunk kell, hogy semmiképpen sem lehet a törvény következménye (gyümölcse), ugyanis emezt az általa megkövetelt cselekedetek (τὰ ἔργα) határozzák meg, am azt pedig Isten üdvösségszerző cselekedetei, amelyek a történelemben váltak láthatóvá.¹²⁸

A református dogmatikai és etikai szakmunkák erre a 24. versre alapozva fejtették ki az Isten törvényének pedagógiai hasznáról szóló tanítást. A rendszeres teológusok szerint a törvény eme hasznának az a célja, hogy lerombolja az ember önigazságát, és folyton ezzel a lényegi kérdéssel szembesítsem: kicsoda szabadít meg a törvény emelte vádtól? Illetve: hogy παιδαγωγός-ként rámutasson a Krisztusban megítélt és megbocsátott bűnökre.¹²⁹

2.5. Gal 3,25–4,7

Ελθούσης δὲ τῆς πίστεως
οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν.
πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἔστε
διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.
ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε,
Χριστὸν ἐνεδύσασθε·

οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλλην,
οὐκ ἐν δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ,
οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλυ·
πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ,
ἄρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἔστέ,
κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

λέγω δέ,
ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός

De miután eljött a hit,
többé nem vagyunk a nevelőnek alávetve.
Mert mindnyájan Isten fiai vagytok
a Krisztus Jézusban való hit által.
Aki Krisztusba keresztelkedtetek meg,
Krisztust öltöttétek magatokra.

Krisztusban tehát
nincs zsidó, sem görög,
nincs szolga, sem szabad,
nincs férfi, sem nő,
mert ti mindnyájan egyek vagytok
a Krisztus Jézusban.

Ha pedig Krisztuséi vagytok,
akkor Ábrahám utódai vagytok,
és ígéret szerint örökösök.

Azt mondom pedig,
hogy ameddig az örökös

¹²⁸ Mussner, Franz: *i. m.* 258.

¹²⁹ Ld. Szűcs Ferenc: *Teológiai etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest 1993, 43–44.

ἐστίν,
οὐδὲν διαφέρει δούλου
κύριος πάντων ὧν,
ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστίν καὶ
οἰκονόμους
ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς.

οὕτως καὶ ἡμεῖς,
ὅτε ἦμεν νήπιοι,
ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἡμεθα
δεδουλωμένοι
ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου,
ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ,
γενόμενον ἐκ γυναικός,
γενόμενον ὑπὸ νόμον,
ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ,
ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν.

ὅτι δὲ ἐστε υἱοί,
ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν,
κρᾶζον, ἀββα ὁ πατήρ.

ὥστε οὐκέτι εἶ δούλος ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ ὕψος, καὶ κληρονόμος διὰ θεοῦ.

kiskorú,
addig semmiben sem különbözik a szolgától,
jóllehet ura mindennek,
hanem gyámok és gondozók fennhatósága
alatt áll
az apa által megszabott ideig.

Így mi is,
amikor kiskorúak voltunk,
a világ elemei alá voltunk vetve
szolgaságra.
De amikor eljött az idő teljessége,
Isten elküldte Fiát,
aki asszonytól született
a törvénynek alávetve,
hogy a törvény alatt levőket megváltsa,
hogy Isten fiaivá legyünk.

Mivel pedig fiak vagytok,
Isten elküldötte Fiának Lelkét
a mi szívünkbe,
aki ezt kiáltja: „Abbá, Atya!”

Úgyhogy már nem vagy szolga, hanem fiú, ha
pedig fiú, akkor Isten akaratóból örökös is.

Miután Pál világosan és egyértelműen beszélt a törvény funkciójáról, rátér a Krisztusban nyert életforma bemutatására. Ismételten megerősíti, hogy a törvény szerepe időben jól körülhatárolható, ugyanis miután eljött a hit, megszűnt a törvény *παιδαγωγός*-i szerepe (οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν).¹³⁰ A fordításban azért helyes a *miután eljött a hit* átültetés, mert itt genitivus absolutus szerkezet áll, amelyben az aoristos participium előidejűséget fejez ki. Ezzel az apostol azt akarja kifejezni, hogy a hitre jutott galaták nincsenek többé a törvény „fennhatósága” alatt, ugyanis ők már az új üdvtörténeti korszakban élnek: a Krisztusba vetett hit korszakában.¹³¹ A hívők már nincsenek alávetve a törvénynek, viszont ez nem jelenti azt, hogy nem létezik semmi olyan felső „hatóság”, amely iránt a hívők engedelmességgel tartoznak. Franz Mussner a Róm 6,14-re hivatkozik, és azt állítja, hogy a Krisztusban hívők számára a kegyelem az a hatalmasság, amelynek alá vannak vetve: οὐ γὰρ

¹³⁰ Mussner, Franz: *i. m.* 260.

¹³¹ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 162.

ἔστε ὑπὸ νόμον ἀλλὰ ὑπὸ χάριν – *ti ugyanis nem a törvény, hanem a kegyelem uralma alatt éltek.*¹³²

Az apostol azzal indokolja a törvény fennhatósága alóli mentességet, hogy a hívők Isten fiaivá lettek. Balla Péter amellet érvel, hogy ez a hívők Jézus Krisztusba vetett hite által vált lehetségessé (διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ),¹³³ míg Varga Zsigmond azt állítja, hogy az ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ nem a διὰ τῆς πίστεως-hoz tartozik, hanem a υἱοὶ θεοῦ ἔστε határozója, és mel-
lérendelt viszonyban van a másik határozóval, ti. a διὰ τῆς πίστεως-szal.¹³⁴ Varga Zsigmond magyarázatát tehát úgy kell értenünk, hogy a hívők a hit által és Krisztus Jézusban lettek Isten fiaivá. Álláspontját meg lehet indokolni nyelvtanilag, de teológiai szempontból, főként a már korábban is használt ἐκ πίστεως Χριστοῦ (2,16) kifejezés miatt inkább a Balla Péter érvelését fogadjuk el, ugyanis az apostol nem külön akarja hangsúlyozni a hit és Krisztus jelentőségét, hanem a Krisztusba vetett hit következményéről beszél. Ezt az értelmezést támasztja alá az is, hogy a Kr. u. 200 körüli időre datált, tehát viszonylag korai Φ ⁴⁶ jelzetű szövegemlék, illetve néhány más fennmaradt szöveg is a διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ helyett διὰ τῆς πίστεως Χριστοῦ Ἰησοῦ változatot közli. Mussner is arra figyelmeztet, hogy ebben a mondatban Pál a διὰ τῆς πίστεως-t hangsúlyozza, a hozzáfűzött ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ pedig pontosítja és minősíti a hívők hit által elnyert státusát. Vagyis a hit az, amely Isten fiává teszi a hívőt, de ez kizárólag Jézus Krisztusban valósul meg.¹³⁵ Végül pedig a perikópából is kiderül, hogy Pál a Krisztus Jézusba vetett hitről beszél, ugyanis arra hivatkozik, hogy amikor a galáták megke-
resztelkedtek Jézus Krisztus nevére, magát Krisztust öltötték fel magukra. Ebből magától értetődően következik az, amit az apostol a 28. versben állít: a hívők mindannyian egyek az őket Isten fiaivá tevő Jézus Krisztusban.

A 28. vers értelmezésével és fordításával kapcsolatban olyan kérdések is fölmerülnek, amelyeket részletesen meg kell vizsgálnunk. Az egyik ilyen kérdés inkább nyelvtani, míg a másik inkább elvi, teológiai. Ezekkel a kérdésekkel azért kell foglalkoznunk, mert a feminista teológia képviselői éppen a 3,28-at tekintik érvrendszerük egyik alappillérének.¹³⁶ Ugyanis az általánosan

¹³² Mussner, Franz: *i. m.* 260.

¹³³ Balla Péter: *Pál apostol levele a galáciabeliekhez*, 163.

¹³⁴ Varga Zsigmond: *i. m.* 65.

¹³⁵ Mussner, Franz: *i. m.* 262.

¹³⁶ Cottrell, Jack: *Gender Role & the Bible: Creation, the Fall & Redemption*. College Press Publishing Company, Joplin, Missouri 1994, 217.

elterjedt értelmezés szerint a 3,28 arról szól, hogy a zsidó és görög, szolga és szabad, férfi és nő közti különbség semmissé válik a Krisztusba vetett hit által, hiszen mindannyian egyek Krisztusban, s így természetszerűen egyenrangúak és egyenjogúak.¹³⁷ Richard Longenecker szerint a 3,28 embrionális formában tartalmazza az emberközi kapcsolatokat: a nemzetiséget, a társadalmi és gazdasági státust, a nemiséget és az életkor által meghatározott kötődéseket.¹³⁸ A feminista teológusok azt vélik, hogy a Jézus Krisztusba vetett hit megsemmisít minden megkülönböztetést, mivel Krisztus meggyógyította a sokféleképpen kategorizálható emberek, pl. a férfi és nő, az arab és zsidó, a fehér és fekete között tátongó szakadékokat, és új realitást állított fel, amelyben nem érvényesek az efféle megkülönböztetések.¹³⁹ Annyi mindenképpen igaz, hogy a 3,28 a Krisztusban átminősülő emberközi kapcsolatrendszerekről szól, azt azonban mégsem állítjuk, hogy ebből olyan messzemenő következtetéseket lehetne levonni, mint amilyenekről a feminista teológusok beszélnek.

A vers első fele negatív formában fogalmazza meg, hogy melyek azok a kapcsolatok, amelyek módosulnak, illetve, hogy a Krisztusba vetett hit a kapcsolatrendszernek mely elemeit törli el. A vers második fele pedig pozitív formában hangsúlyozza, hogy mivé alakulnak át a már meglévő kapcsolatok. Megfigyelhetjük, hogy a vers első fele három kisebb alegységre, ellentétpárra osztható, amelyek közül az elsőben és a másodikban az οὐκ ἔστι... οὐδὲ, míg a harmadikban az οὐκ ἔστι... καὶ... szerkezettel találkozunk. Sok magyarázó úgy véli, hogy ez a szerkezetváltozás nem módosítja a jelentést, ugyanis Pál a harmadik ellentétpárral minden valószínűség szerint az 1Móz 1,27 LXX-szövegére utalt, ahol ezt olvashatjuk a férfiúvá és nővé teremtés aktuáról: ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς.¹⁴⁰ F. F. Bruce azt is állítja, hogy itt nem annyira a férfi és nő közötti különbség eltörléséről van szó, mint inkább

¹³⁷ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a jelenleg uralkodó modernista kontextusban az egyenrangúság, egyenjogúság vagy éppen az egyenértékűség fogalmakhoz óhatatlanul hozzátapadt az a sok bosszúságot okozó téves elképzelés, hogy a felelősségi körök is azonosak.

¹³⁸ Longenecker, Richard: *i. m.*

¹³⁹ Cottrell, Jack: *i. m.* 219.

¹⁴⁰ Bruce, F. F.: *The Epistle to the Galatians: A Commentary on the Greek Text.* Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1982, 189.

az egyenlőtlen és sokszor méltánytalan gyülekezeti szerepelosztás módosulásáról.¹⁴¹

W. Walden arra figyelmeztet, hogy a 3,28 kontextusánál fogva alkalmatlan a nemek szerepéről és egyenjogúságáról szóló vita eldöntésére, ugyanis ebben a szakaszban Pál elsősorban arról ír, hogyan lehet elnyerni a Krisztus által lehetségessé tett létformát, és szó sincs az ún. *házitáblákban* (*Haustafeln*) felsorolt kötelességekről vagy elvárásokról.¹⁴² Ő a kontextusra, a szövegben előforduló mellékevek nyelvtani nemére és az ἔνεμι ige emfatikus formájára alapoz, majd a következő értelmezést javasolja: ha valaki zsidó vagy görög, akkor irreleváns számára Jézus Krisztusban élni, és az is irreleváns, ha valaki szolgál vagy szabad. A férfi és a női mivolt szintén csak irreleváns, ugyanis a hit által minden hívő egyaránt részese Jézus Krisztusnak.¹⁴³ Bár véleményünk szerint ez a parafrázis kissé erőltetettnek tűnik, mégis jól érzékelteti, hogy itt nem a feminista teológia képviselői által felvetett kérdésekről van szó. Amennyiben elfogadjuk 3,28 azon fordítását, amely a már meglévő bibliafordításokban áll, elmondhatjuk, hogy a fentebb ismertetett gondolatok valóban a racionális és kiegyensúlyozott értelmezés példái lehetnek. Viszont több tényező utal arra, hogy a vers szerkezetében található változást a fordításoknak is érzékeltetniük kellene. A kutatást az nehezíti meg, hogy a 3,28 felépítése szinte egyedülálló az Újszövetségben. Közeli rokonságot mutat a Kol 3,11-gyel, viszont a kettő között jelentős különbségeket vehetünk észre.

Gal 3,28

οὐκ ἔνι
Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην,

οὐκ ἔνι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος,
οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ·
πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Kol 3,11

ὅπου
οὐκ ἔνι
Ἕλλην καὶ ἰουδαῖος,
περιτομῆ καὶ ἀκροβυστία,
Βάρβαρος, Σκύθης,
δούλος, ἐλεύθερος,

ἀλλὰ [τὰ] πάντα
καὶ ἐν πᾶσιν Χριστός.

¹⁴¹ Uo. Az eredeti angol szöveg: "[...] not the distinctiveness of male and female is abolished, but rather their unequal religious role."

¹⁴² Walden, Wayne: Galatians 3:28: Grammar, Text, Context, and Translation. In: *The Journal for Biblical Manhood and Womanhood* 15/1 (Spring 2010), (23–26) 24.

¹⁴³ Uo. 26.

A kettő közötti és legfontosabb különbség az, hogy a Kol 3,11-ből hiányzik a Gal 3,28 harmadik ellentétpárja, amely a férfi és a nő közti különbség állítólagos eltörléséről szól. Továbbá a Kol 3,11 több ellentétpárt tartalmaz, mint a Gal 3,28, ugyanis a zsidón és a görögön, illetve a szolgán és a szabadon kívül megjelenik a körülmetélt és a körülmetéletlen, valamint a barbár és a szkíta ellentétpár is. A harmadik különbség pedig az, hogy a Kol 3,11-ben a tagadást nem az οὐκ ἔστι... οὐδὲ szerkezettel fejezi ki, hanem úgy, hogy a felsorolás elején egyszer használja az οὐκ ἔστι kifejezést, és az ellentétpárok tagjait vagy a καὶ kötőszóval, vagy pedig vesszővel kapcsolja össze.

Mindkét szövegrészletben fontos a tagadást kifejező szerkezet eleme: οὐκ ἔστι. Az ἔστι szócska eredetileg az ἐν prepozíció kibővített változata volt, azonban az ἔνεμι ige hangsúlyos (emphatikus) változataként is használták. Az οὐκ ἔστι a nagyon erős tagadás kifejezésére szolgál, és általában így lehet fordítani: *nincs senki sem, nincs semmi sem*. Mivel azonban az ἔστι szoros kapcsolatban áll az ἔνεμι igével, amely az ἐν prepozíció és az εἶμι ige összetétele, a jelentés is ez irányba módosul: *egy adott helyzetben lenni, létezni*. A Gal 3,28-ban az ἔνεμι (ἔστι) a Krisztusban (ἐν Χριστῷ) kibontakozó létre vonatkozik. Így a Gal 3,28 a következőképpen írható körül: Krisztusban nem lényeges, hogy a hívők milyen nemzetiségűek, vagy milyen társadalmi osztályba tartoznak, és teljesen mindegy, hogy valaki zsidó vagy görög, illetve szolga vagy szabad.

De vajon mi a helyzet a harmadik ellentétpárral, amely szerkezetében különbözik az előző kettőtől? Valóban elégséges elfogadnunk azt, hogy Pál a LXX hatására használta ezt az eltérő szerkezetet, és hogy jelentése változatlan maradt? Véleményünk szerint úgy kell fordítanunk a szöveget, hogy a szerkezetbeli változás érzékelhető legyen, ugyanis ez komoly teológiai üzenetet hordozhat. Ha Bruce Metzger és Bart Ehrman *Az Újszövetség szövege* című könyve 4. kiadásának magyar fordítására tekintünk, a Gal 3,28 új és (számomra) meggyőző értelmezési kísérletével találkozhatunk. Metzger véleménye szerint a Gal 3,28 harmadik ellentétpárját világosan meg kell különböztetnünk az előző két ellentétpártól (zsidó és görög, szolga és szabad), amelyek egyfelől egymásnak tökéletes ellentétei, másfelől pedig az Újszövetség korában általánosan elfogadott társadalmi kategóriák voltak. Amikor azonban a férfi és nő (ἄρσεν καὶ θῆλυ) párosról olvasunk, látnunk kell, hogy nem társadalmi kategóriákról van szó, hanem az előzőleg felsorolt társadalmi osztályok mindenikében jelen levő tényezőről, amely módosítja mind a zsidók és görögök, mind a szolgák és szabadok csoportját. Ilyenképpen a szerző a következő fordítást javasolja:

„Ezért nincs többé zsidó vagy görög, nincs többé szolga vagy szabad, nincs egy sem, [legyen bár] férfi vagy nő, ugyanis mindannyian egyek vagytok a Krisztusban.”¹⁴⁴

Véleményünk szerint ez a fordítás sokkal pontosabb az előzőleg bemutatottaknál, ugyanis világosan érzékelteti az eredeti görög szöveg szerkezetét. Teológiai szempontból pedig nem azt tükrözi, hogy Krisztusban eltöröltették a férfiak és nők közti különbség, hanem ellenkezőleg: arról beszél, hogy férfiaknak és nőknek a maguk nemi és egyéb meghatározottságukkal együtt van helyük Krisztusban. Mit jelent ez? Ha valaki zsidó vagy görög, illetve a Föld bármely nemzetének tagja, hit által részese lehet Krisztusnak és az általa szerzett üdvösségnek. Ha valaki szolga vagy szabad, tartozhat bármely létező társadalmi réteghez, hit révén részese lehet Krisztusnak és az általa szerzett üdvösségnek. Az Istentől kapott hit egyesíti a különböző nemzetiségű és különböző szociális háttérrel rendelkező embereket, és ezáltal a közöttük lévő különbségek irrelevánsak a Krisztusban elnyert lét tekintetében.

A harmadik ellentétpár esetében a Gal 3,28 kiemeli és összefoglalja az ugyancsak páli levelekből ismert *házitáblákban* (*Haustafeln*) is felfedezhető férfi és nő közötti különbséget. A hívők lehetnek zsidók, görögök vagy bármely más nemzetiségűek, lehetnek szolgák vagy szabadok, a gazdasági elit vagy akár a legszegényebb csoportok tagjai, és pedig nemi meghatározottságukkal, de hit által ugyanúgy Isten gyermekei, és speciálisan férfiúi vagy női jellegükben kapott talentumaikkal, felelőségeikkel egyenlőképpen lehetnek Isten országának egyenrangú munkatársai. Tehát a Gal 3,28 nem a nemi különbségek eltörlését írja elő. Ez ugyanis csak az örök életben fog megvalósulni (Mk 12,24–25). Sőt inkább erőteljesen hangsúlyozza, hogy a hívő férfiak és nők egyaránt értékesek Isten előtt, és kivétel nélkül Isten gyermekei.

A 3,29–4,7 lezárja a 2,15-tel kezdődő egységet, és mindenekelőtt azt jelenti ki, hogy akik hit által a Krisztuséi lettek, azok Ábrahám leszármazottai, és ilyenformán az ígéretek örökösei is. Örökösökként nincsenek többé a törvény alá vetve, ugyanis Ábrahám elérkezett utóda, alávetette önmagát a törvénynek, hogy megvásárlással felszabadítsa a hívőket (ἐξαγοράση) a törvény fennhatósága alól. Akik korábban a törvénynek mint παιδαγωγός-nak a hatáskörében voltak, Isten fiaivá lettek (τὴν υιοθεσίαν ἀπολάβωμεν), és az egyetlen természet szerinti Fiú Lelke által Atyának szólíthatják Istent.

¹⁴⁴ Metzger, Bruce – Ehrman, Barth: *Az Újszövetség szövege*. Harmat Kiadó, Budapest 2008, 414–415.

Zárógondolatok

Pál nem azt üzeni a Jézus Krisztusba vetett hit (evangélium) és az Isten törvénye közötti különbség érzékeltetésével, hogy a hívőknek mellőzniük kellene Isten törvényét. Pál mindössze a törvény igazi funkciójára kívánt rámutatni: Isten nem azért adta a törvényt, hogy a hívők általa akarjanak megigazulni (üdvözülni), hanem azért, hogy benne mint tükörben ismerjék fel bűnös természetüket és annak következményeit, és így az üdvösséget Jézus Krisztusnál keressék. Ő önként vetette önmagát a törvény alá, hogy megszabadítsa a törvény alatt lévőket, és Isten kegyelemből örökbe fogadott fiaivá tegye őket.

Az elemzett igeszakasz nem beszél arról, hogy mi a törvény szerepe a már hitre jutott emberek életében, azonban a teljes Írás összefüggésében talán nem erőltetett, ha kijelentjük: a levél későbbi fejezeteiben a galaták mégis olvashattak róla. A Gal 5,22–23 ugyanis felsorolja a Lélek gyümölcseit, és a felsorolt cselekedetek, életmegnyilvánulások nagy hasonlóságot mutatnak azokkal az előírásokkal, amelyeket a mózesi törvényben és a próféták igehirdetésében is megtalálhatunk. A hit szabadságában betöltött törvény többé nem külső követelmény, hanem belső motivációvá alakul: a Szentlélek, aki által a hívők Atyának nevezik Istent, titkos, belső munkájával ösztönzi arra a hívőket, hogy önként, szabadon és Isten iránti hálából éljenek a törvény szerint. Erről szól Jeremiás új szövetséget ígérő próféciaja is (Jer 31,31–34): *Törvényemet a belsejükhöz helyezem, szívükbe írom be. Én Istenük leszek, ők pedig népem lesznek.* (Jer 31,33)

A galatákhoz írott levél a hit, azaz evangélium és törvény viszonyát tisztázza, amely arra tanítja a hívőket, hogy miképpen éljenek Istennek tetsző módon a Krisztusba vetett hit szabadságában.